

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра політології та публічного управління

На правах рукопису

ДЕМИДЮК ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ РОЗВИТКУ МЕДІА ЯК ФАКТОР
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

Освітньо-професійна програма: «Державна служба»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

БАЙРАК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
політології та публічного управління

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри політології та
публічного управління

від 2024 р.

Завідувач кафедри

проф. Бусленко В. В

ЛУЦЬК – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МЕДІА	
1.1. Сутність та основні напрями державної інформаційної політики та медіаполітики.....	7
1.2. Роль медіа в сучасному інформаційному суспільстві.....	15
1.3. Медіа як необхідний елемент забезпечення інформаційної безпеки держави.....	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МЕДІА	
2.1. Законодавчі та інституційні основи державної політики в інформаційній сфері.....	26
2.2. Чинники впливу на інформаційну безпеку України в умовах війни.....	31
2.3. Динаміка розвитку сучасних соціальних медіа в Україні у контексті забезпечення інформаційної безпеки.....	39
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МЕДІАГРАМОТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
3.1. Державна політика Україні щодо впровадження медіаграмотності.....	47
3.2. Удосконалення державної політики у сфері розвитку медіа як чинника забезпечення інформаційної безпеки України.....	55
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В Україні в умовах воєнного стану на особливому контролі перебуває питання забезпечення інформаційної безпеки держави, яка є невід’ємною частиною національної безпеки.

Згідно зі ст. 17 Конституції України «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1]. Зважаючи на сьогоденну ситуацію в Україні, пов’язану з повномасштабним вторгненням російської федерації, ця стаття Основного Закону є надзвичайно актуальною. Ефективність захисту інформаційної сфери України визначатиме її здатність залишатися єдиною, незалежною та демократичною країною, а також продовжувати рух до європейської інтеграції.

Важливою складовою інформаційної сфери є медіа, оскільки вони виконують кілька ключових функцій у процесі обміну інформацією та забезпечення захисту від інформаційних загроз. Державна політика у сфері медіа, враховуючи сучасні виклики і загрози, повинна сприяти розвитку незалежних медіа, формуванню стійкості суспільства до інформаційних загроз та забезпеченню прозорості й достовірності інформації. Важливо, щоб держава, вживаючи ці заходи, не порушувала основні права людини, зокрема свободу слова.

За останні роки простежується чітка залежність процесів стабілізації / дестабілізації сучасних держав від діяльності їхніх медіа, оскільки інформаційна політика будь-якої держави є частиною її стратегічних інтересів. Розвинені країни світу приділяють велику увагу і вкладають значні кошти у розвиток та захист свого інформаційного простору, в тому числі підвищення свого престижу на міжнародній арені.

Таким чином, *актуальність теми* полягає в тому, що сьогодні в Україні варто працювати над формуванням ефективної медіаполітики, яка б сприяла не

лише розвитку медіасфери, але й захисту інформаційної та національної безпеки, в тому числі й шляхом підвищення медіаграмотності громадян, яка є важливою складовою державної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є аналіз ролі державної політики у сфері розвитку медіа як ключового елементу забезпечення інформаційної безпеки України, визначення основних викликів та можливостей для посилення цієї політики в контексті сучасних загроз інформаційній безпеці, а також розробка рекомендацій щодо удосконалення державних заходів для захисту інформаційного простору країни.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- визначити сутність та основні напрями державної інформаційної політики та медіаполітики;
- з'ясувати роль медіа в інформаційному суспільстві;
- визначити вплив медіа на забезпечення інформаційної безпеки держави;
- з'ясувати законодавчі та інституційні основи державної політики в інформаційній сфері та медіа;
- визначити чинники впливу на інформаційну безпеку України в умовах війни;
- дослідити динаміку розвитку сучасних соціальних медіа в Україні у контексті забезпечення інформаційної безпеки;
- розкрити сутність державної політики України щодо впровадження медіаграмотності;
- обґрунтувати шляхи вдосконалення державної політики у сфері розвитку медіа як чинника забезпечення інформаційної безпеки України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері державної політики в інформаційній сфері.

Предмет дослідження – державна політика у сфері розвитку медіа як фактор забезпечення інформаційної безпеки України.

Наукова новизна дослідженої теми полягає в аналізі ролі державної політики у розвитку медіа як ключового фактору забезпечення інформаційної та національної безпеки України, висвітлюється важливість належного регулювання медіапростору для запобігання поширенню дезінформації, маніпуляцій та інших загроз інформаційній безпеці, зокрема в умовах війни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що на основі результатів магістерської роботи можна оцінити ефективність існуючої державної політики в сфері медіа, спрямованої на забезпечення інформаційної безпеки в Україні. Сформульовані висновки і пропозиції можуть бути використані органами влади для удосконалення державної політики у сфері розвитку медіа, підвищення рівня медіаграмотності громадян.

Аналіз джерельної бази дослідження. Аналізуючи дослідження науковців та джерела, що стосуються тематики роботи, можна сказати, що вже напрацьовано підґрунтя для її подальшого плідного вивчення. Зокрема дослідженням інформаційної сфери займалися та займаються такі вчені, як Н. Авер'янова [2], Арістова [3], Т. Воропаєва [2], Т. Бондар [4], Т. Власенко [5], М. Волошина [6], А. Головка [7], В. Гурковський [9], Ю. Іванченко [10] та інші, дослідженням сучасних загроз інформаційній безпеці держави – В. Горбулін [8], О. Панченко [11], О. Соломін [12], Ю. Лісовська [13], Ю. Дібікова [14], У. Ільницька [15], питаннями, пов'язаними з правовим регулюванням медіа – О. Мотдых [16], К. Шкуренко [17], вивченням впливу медіаграмотності – Ю. Калюжна [18], Є. Муджирі [19], О. Снопко [20], В. Іванов [47, 48], О. Волошенюк [47, 48], Л. Кульчинська [48], Т. Іванова [48], Ю. Мірошніченко [48].

Нормативно-правову базу склали Конституція України [1], закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти магістерської роботи апробовано на IV Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень» (Луцьк,

1 листопада 2024 р.). Оpubліковано тези: «Правове регулювання діяльності медіа щодо забезпечення інформаційної безпеки України в умовах воєнного стану» [21].

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (вісім підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МЕДІА

1.1. Сутність та основні напрями державної інформаційної політики та медіаполітики

Інформаційна політика будь-якої країни встановлює правила, за якими функціонує інформаційна сфера. Коли ця система працює ефективно, це сприяє розвитку держави, зокрема швидкому і ефективному формуванню нової еліти, обговоренню нових проєктів, важливих для держави, підвищенню прозорості влади та її наближенню до населення. До речі, взаємодія між владою і населенням передбачає ефективну комунікацію, де обидві сторони слухають одна одну. Адже не лише населення має почути владу, але й влада повинна бути уважною до думки і слова населення.

Якщо проаналізувати різні джерела та праці науковців, то можна зазначити, що сучасна інформаційна політика в розвинених країнах охоплює комплекс заходів, спрямованих на контроль, регулювання та планування діяльності органів державної влади щодо отримання, зберігання, обробки, використання та поширення інформації. Розвинені країни сьогодні активно працюють над правовим регулюванням відносин у національному інформаційному просторі, приймаючи відповідні закони та реформуючи діяльність органів державної влади, які займаються формуванням і втіленням інформаційної політики.

Запорукою успішного розвитку держави є ефективна інформаційна інфраструктура здатна допомогти державі у вирішенні багатьох політичних, економічних, дипломатичних, військових завдань.

Сьогодні необхідно відмовитись від застарілих підходів до управління інформаційним простором з таких причин:

1. Демократизація суспільства унеможлиблює використання застарілих систем контролю через стрімке збільшення інформаційних потоків.

2. Бюрократичні системи контролю створені державою – міністерства чи відомства – здатні відслідковувати лише стабільні показники такі як мова газети чи каналу, але не можуть реагувати на змінні та динамічні фактори. У цьому контексті завданням держави є не одноманітне поширення інформації по країні, а забезпечення доступу до різноманітних джерел інформації та альтернативних поглядів, водночас підкреслюючи офіційну державну точку зору.

3. З'являється багато нових форм комунікацій, які поєднують як індивідуальні, так і масові характеристики, у той час як всі процеси контролю орієнтовані лише на якусь одну з форм.

Глобалізація ще більше підвищила значущість інформаційного простору для будь-якої країни. Сьогодні інформаційний статус країни та її роль у світовому інформаційному просторі відображають її політичну та економічну вагу на міжнародній арені. Не існує держав, чий статус в інформаційній сфері значно відрізняється від їхнього статусу в інших сферах. Це не випадковість: потужні держави активно працюють над формуванням свого іміджу поряд із іншими аспектами.

Зважаючи на зростання інноваційного розвитку та повномасштабне вторгнення російської федерації, Україна стикається з посиленням тиском на свій інформаційний суверенітет та безпеку інформації на різних рівнях: особи, суспільства та держави. Глобальний характер процесів інформатизації та їх технічні аспекти перетворюють забезпечення інформаційної безпеки на одну з найважливіших функцій держави.

В Україні «...відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації» [22] регулює Закон України «Про інформацію» [22]. Поняття «державна інформаційна політика» відображає «...сукупність основних напрямів і способів

діяльності держави по одержанню, використанню, поширенню та зберіганню інформації» [22].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про інформацію» принципами інформаційних відносин є:

«...гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією; достовірність і повнота інформації; свобода вираження поглядів і переконань; правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації; захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя» [22].

Ст. 4 Закону України «Про інформацію» визначено суб'єктів та об'єкт інформаційних відносин. Суб'єктами виступають фізичні особи, юридичні особи, об'єднання громадян, суб'єкти владних повноважень. Об'єктом є інформація.

Ст. 3 Закону України «Про інформацію» визначено основні напрями державної інформаційної політики: «...забезпечення доступу кожного до інформації; забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації; створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства; забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень; створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування; постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів; забезпечення інформаційної безпеки України; сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору» [22].

Державна інформаційна політика є ключовою частиною як зовнішньої, так і внутрішньої політики країни, впливаючи на всі аспекти суспільного життя. Зважаючи на збройну агресію російської федерації проти України, основною метою державної інформаційної політики має бути створення ефективного та безпечного інформаційного простору, який сприяє розвитку демократичних

процесів, забезпечує національну безпеку та підтримує права і свободи громадян.

Медіа як складова державної інформаційної політики є важливою частиною національної стратегії для забезпечення прозорості, демократії, стабільності та розвитку суспільства. В умовах швидких змін інформаційного простору роль медіа у формуванні громадської думки та державної політики значно зростає.

Сьогодні медіа відіграють важливу роль не тільки в інформуванні громадськості про актуальні події в світі, країні або регіоні, але й в інформаційній боротьбі – медіа стали потужним інструментом і зброєю, яку використовують для вирішення різноманітних завдань: від досягнення певних політичних цілей, інтересів певних бізнесових структур і до незаконного повалення конституційного ладу та демократично обраних урядів в окремих країнах.

Всім відомо, що ключовий вплив на формування інформаційної політики конкретного медіа має його власник або той, хто фінансує це медіа, або ж люди, які перебувають під чийось впливом, наприклад власник, редактор, журналісти. Якось знаменитий англійський банкір і фінансист Н. Ротшильд справедливо зауважив – «Хто володіє інформацією, той володіє світом». Після того, як цей вислів процитував колишній прем'єр-міністр Великобританії В. Черчилль, він облетів весь світ та й досі залишається актуальним, все більше підкреслюючи важливість медіа.

Медіа мають значний вплив на формування громадської думки висвітлюючи різноманітні події, які стосуються усіх сфер життя, та визначають як громадяни сприймають ці події. Часто ті самі медіа свідомо чи несвідомо зловживають своїм впливом, поширюючи неправдиву, спотворену чи неперевірену інформацію. Це послаблює інформаційну безпеку країни.

В Україні, особливо в умовах війни та геополітичної напруги, медіа повинні бути ключовим інструментом для забезпечення національної безпеки,

боротьби з дезінформацією, підтримки суспільної згуртованості та розвитку демократичних процесів. Саме тому необхідно на законодавчому рівні закріпити регулювання діяльності медіа.

У Законі України «Про медіа» закріплено «...правові засади діяльності в Україні суб'єктів у сфері медіа, а також засади державного управління, регулювання та нагляду (контролю) у цій сфері» [23]. Закон містить вичерпний перелік термінів, понять і визначень, а також чіткий порядок прийняття рішень і дій, необхідних для регулювання медіа в Україні.

Законом визначено основні завдання державної політики у сфері медіа:

«1) забезпечення достовірності та збалансованості подання інформації, гарантування вільного і відкритого обговорення суспільно важливих проблем, політична, економічна та ідеологічна багатоманітність, а також забезпечення свободи діяльності у сфері медіа, захист суб'єктів у сфері медіа від тиску з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

2) створення умов для задоволення та забезпечення інформаційних і культурних прав та потреб громадян України, а також потреб закордонних українців;

3) сприяння розвитку державної мови;

4) захист користувачів інформації, особливо дітей, від шкідливого впливу інформації;

5) сприяння розвитку публічних аудіовізуальних медіа;

6) стимулювання виробництва національного продукту;

7) сприяння об'єднанню суб'єктів у сфері медіа у співрегуляторні органи, а також сприяння роботі таких органів, залучення їх до прийняття рішень державними органами;

8) захист економічної конкуренції у сфері медіа;

9) забезпечення прозорості і доступності інформації про структуру власності суб'єктів у сфері медіа;

10) забезпечення прозорості, незалежності та законності діяльності державних органів у сфері медіа, зокрема під час здійснення регулювання і нагляду (контролю);

11) запобігання виникненню тотожних або дублюючих повноважень державних органів щодо регулювання і нагляду (контролю) у сфері медіа;

12) забезпечення регулювання у сфері медіа незалежно від способу та технології поширення інформації, за винятком випадків, прямо передбачених цим Законом;

13) створення рівних можливостей для діяльності у сфері медіа, за умови відповідності вимогам законодавства України;

14) забезпечення дієвих гарантій інституційної та операційної незалежності Національної ради;

15) забезпечення ефективного нагляду (контролю) за дотриманням на території України вимог і обмежень у сфері медіа, передбачених цим Законом, з метою захисту національного медіа-простору України та побудови інформаційного середовища, здатного протистояти актуальним загрозам інформаційній безпеці;

16) забезпечення представлення інтересів держави Україна, фізичних та юридичних осіб, що діють у межах її юрисдикції, у відносинах із власниками платформ спільного доступу до інформації, встановлення співрегуляторних та інших механізмів взаємодії» [23].

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про медіа» суб'єктами у сфері медіа є:

- «1) суб'єкти у сфері аудіовізуальних медіа;
- 2) суб'єкти у сфері друкованих медіа;
- 3) суб'єкти у сфері онлайн-медіа;
- 4) провайдери аудіовізуальних сервісів;
- 5) провайдери платформ спільного доступу до відео;

б) постачальники електронних комунікаційних послуг для потреб мовлення з використанням радіочастотного спектра» [23].

Основні категорії медіа в Україні включають:

1. Традиційні медіа:

- телебачення – одне з найбільш впливових медіа. Основні телеканали включають як загальнонаціональні, так і регіональні: 1+1 (один з найпопулярніших загальнонаціональних каналів), ICTV (телеканал новин і розважальних програм), НТН (канал, що спеціалізується на новинах і кримінальних програмах), ТРК Україна (популярний загальнонаціональний канал), Суспільне мовлення (телекомпанія, що забезпечує безкоштовний доступ до національних новин, культурних програм та освітнього контенту);

- радіо – включає як комерційні, так і державні радіостанції: Радіо Свобода (міжнародне радіо, яке мовить українською мовою), Українське радіо (державне радіо, частина Суспільного мовлення), Люкс FM, Хіт FM (популярні комерційні радіостанції);

- преса (газети та журнали) – важливе джерело новин і аналітики. Найбільші газети та журнали включають: Українська правда (новини, політика), Дзеркало тижня (аналітика та політичні новини), Фокус (журнал, орієнтований на політику і економіку).

2. Цифрові медіа:

- онлайн-медіа – активно розвиваються та охоплюють різні теми: від новин до культурних та технічних тенденцій. Відомі українські онлайн-ресурси включають: Українська правда (новини, аналітика, інтерв'ю), ТСН (новини телеканалу 1+1), LB.ua (аналітичний ресурс), ZIK (новини та аналітика);

- блоги та особисті платформи – багато українців мають свої блоги, які охоплюють різні теми, від політики до особистих інтересів. Примітно, що більшість політичних діячів та громадських активістів також ведуть блоги або сторінки в соціальних мережах;

- соціальні мережі – відіграють величезну роль в інформаційному просторі України. Найпопулярніші мережі: *Instagram* (платформа для візуального контенту, популярна серед молоді), *YouTube* (платформа для відеоконтенту), *Facebook* (популярна як для особистих комунікацій, так і для новин), *Telegram* (платформа для новин та комунікації);

- подкасти – в Україні розвивається культура прослуховування подкастів, як національних, так і міжнародних. Популярні теми включають політику, історію, бізнес, спорт, музику та культуру.

3. Мобільні додатки та платформи: (ТСН, Українська правда, ВВС Україна); візуальні та мультимедійні додатки (для інтерактивних новин та доповненої реальності).

4. Телевізійні платформи: OTT-сервіси – сервіси для онлайн-перегляду телебачення (*Netflix, MEGOGO, oll.tv*). Вони пропонують як українські, так і іноземні серіали, фільми та новини.

Незважаючи на широкий спектр медіа, український інформаційний простір стикається з низкою проблем:

- на тлі російської агресії, боротьби з фейковими новинами та маніпуляціями стала надзвичайно важливою функція медіа у забезпеченні достовірної інформації;

- багато медіа в Україні є фінансово залежними від політичних чи економічних груп, що може впливати на їхню редакційну політику;

- хоча в Україні є свобода слова, її дотримання може бути під загрозою через політичні та економічні фактори, а також вплив олігархічних груп.

Медіа в Україні є потужним інструментом для формування громадської думки, забезпечення свободи слова та участі громадян у політичних процесах. Вони продовжують еволюціонувати, зокрема через розвиток цифрових технологій, однак потребують постійної підтримки та адаптації до нових викликів інформаційного простору.

1.2. Роль медіа в сучасному інформаційному суспільстві

Медіа є основними каналами для поширення та передачі інформації в суспільстві, і їхня соціальна роль надзвичайно важлива, оскільки вони можуть як підтримувати інформаційну безпеку, так і ставати причиною її ослаблення.

Важливими характеристиками сучасного інформаційного суспільства є його здатність створювати необхідну для життєдіяльності інформацію та забезпечувати її доступність для всіх членів суспільства. Таке суспільство також розвивається на основі інформаційних технологій, впровадження електронної демократії, проведення онлайн-референдумів та інших ініціатив, що сприяють розвитку демократичних процесів. Це відкриває можливості для громадськості активно брати участь у прийнятті рішень і впливати на формування державної політики. Інститути представницької демократії виводяться в кіберпростір, при цьому під пильним наглядом як громадськості, так і медіа.

Медіа є потужним інструментом впливу на свідомість та поведінку людей і можуть використовуватись як засіб маніпуляцій, як приклад цього можна прослідкувати роль медіа у політичних стратегіях російської федерації, де вони фактично стали інструментом гібридної війни проти України та інших країн. Для того, щоб зменшити негативний вплив медіа на людей, необхідно проводити глибокі наукові дослідження їх природи, з'ясувати, як саме вони впливають на свідомість, і вивчити механізми поширення інформації.

Тема ролі медіа в інформаційному суспільстві вивчалась багатьма теоретиками інформаційного суспільства та сучасними дослідниками. Так, наприклад М. Маклюен, О. Тоффлер, М. Кастельс, Дж. Нейсбіт, Й. Масуда, Т. Фрідман та ін. у своїх роботах акцентують увагу на таких ключових характеристиках інформаційного суспільства, як доступність важливої інформації для всіх його членів, здатність суспільства створювати всю необхідну інформацію для своєї діяльності та забезпечувати громадян засобами доступу до цієї інформації. Також підкреслюється важлива роль медіа в цих процесах.

Великої уваги заслуговують роботи перших трьох зазначених вище теоретиків, особливо дослідженням канадського теоретика медіа Маршала Маклюєна, який розробив ряд концепцій, що значною мірою вплинули на розуміння ролі медіа в суспільстві. Ці концепції викладені в його роботах «Розуміння Медіа: зовнішнє розширення людини» (1964), «ЗМІ і є саме повідомлення. Перелік наслідків» (1967), «Закони медіа» (1988).

Основними ідеями його концепцій є:

1. «Медіа – це повідомлення» («*The Medium is the Message*»): важливість не стільки в змісті, який передається через медіа, скільки в самому засобі комунікації. Медіа змінюють спосіб нашого сприйняття світу та взаємодії з ним, тому медіа самі є повідомленням. Наприклад, вплив телебачення на сприйняття реальності є набагато більшим, ніж зміст конкретних програм.

2. «Глобальне село» («*Global Village*»): М. Маклюєн прогнозував, що завдяки новітнім технологіям, зокрема телебаченню і радіо, світ стане «глобальним селом». Люди з різних частин світу зможуть взаємодіяти, як у маленькому селі, завдяки миттєвому обміну інформацією, і це сприятиме створенню нової глобальної свідомості, де всі будуть більше взаємопов'язані.

3. Розвиток медіа через етапи: усну комунікацію (або дописемну культуру), писемну комунікацію (друковану культуру) та електронну комунікацію (аудіовізуальну епоху). Дослідник вважає, що саме медіа, зокрема електронні, є характерною рисою сучасної аудіовізуальної епохи, замінивши традиційну друковану мову новими електронно-індустріальними засобами, де основним;

4. Технології як розширення органів чуття: наприклад, телебачення розширює наше сприйняття зору, радіо – слуху, а інтернет – доступу до інформації в цілому. Кожне нове технологічне досягнення змінює сприйняття людиною світу та взаємодію з ним.

5. Медіа як нові форми свідомості: М. Маклюєн вірив, що медіа не просто передають інформацію, але і змінюють колективну свідомість. Наприклад,

введення електронних засобів комунікації, таких як Інтернет, призводить до зміни того, як люди сприймають себе та інші культури.

Вчення М. Маклюена, хоча і було сформульоване в середині ХХ століття, все ще має актуальність у сучасному цифровому світі, де технології змінюють способи комунікації та організації суспільства.

Розуміння ролі медіа у інформаційному суспільстві дещо трансформується у працях відомого американського футуролога Е. Тоффлера: «Шок майбутнього» (1970), «Третя хвиля» (1980) та «Метафорфози влади» (1990). У своїх роботах він розглядав зміни, які відбуваються в суспільстві через розвиток нових медіа та технологій, і прогнозував, як це впливатиме на соціальну структуру та комунікацію.

Він аналізує роль медіа через пояснення різниці між медіа «трьох хвиль». Згідно з Е. Тоффлером у аграрних суспільствах «першої хвилі», де більшість комунікацій відбувалася всередині малих груп через особисті контакти, єдиним способом передати інформацію великій кількості людей було зібрання їх разом. Тобто, за Е. Тоффлером, натовп людей був першим засобом масової інформації.

Система виробництва «другої хвилі», яка ґрунтується на масовому фабричному виробництві, вимагала розвитку комунікацій на великих відстанях, що призвело до виникнення традиційних медіа, таких як газети, журнали, кіно, радіо і телебачення. Використання цих медіа дозволяло одночасно доносити одне й те ж повідомлення мільйонам людей, вони стали основними інструментами масової комунікації в індустріальних суспільствах.

Система «третьої хвилі» відповідає вимогам економіки постмасового виробництва. Як і підприємства з «гнучким виробництвом», ця система створює свою продукцію за індивідуальними замовленнями, поширюючи різноманітні образи, ідеї та символи серед конкретних груп населення, відібраних за спільними ознаками. Така висока різноманітність повідомлень і медіа є необхідною, оскільки нова система виробництва потребує більш різноманітної робочої сили та населення.

У своїй книзі «Шок майбутнього» Е. Тоффлер прогнозував, що в майбутньому ефір зазнає демасифікації і це стало однією з основних рис нової медійної системи. Основними змінами у масмедіа, за його словами, стане розподіл масової аудиторії на окремі сегменти та підгрупи, для яких будуть спеціально адаптовані програми та повідомлення. Одночасно з цим значно зросте кількість образів, які транслюватимуться через телебачення, зокрема в новинах і розважальних програмах. Згідно з прогнозами Е. Тоффлера, великі традиційні телевізійні та радіомережі поступово будуть замінені новими станціями мережевого мовлення, що суттєво розширить можливості вибору для глядачів. «Найсильніший вплив ЗМІ надавали тоді, коли було всього лише кілька каналів, коли було мало різних широкомовних компаній, і тому у глядачів і слухачів було мало можливостей вибору. Але в майбутньому нас очікує прямо протилежна ситуація. У той час як зміст кожної окремої програми може бути добрим чи поганим, найважливіше в новому «змісті» – це величезна різноманітність» [24].

Е. Тоффлер також звертає увагу на таку тенденцію як «злиття» медіа: «На відміну від ЗМІ періоду Другої хвилі, коли кожне з них діяло більш-менш незалежно один від одного, нові ЗМІ найтіснішим чином пов'язані і злиті один з одним, поставляючи дані, образи і символи туди і сюди, від одного до іншого. Саме ця висока ступінь проникнення один в одного і перетворює індивідуальні ЗМІ в якусь систему. Разом з процесом глобалізації це зменшує значення кожного окремого засобу інформації, каналу, публікації або технології. У той же час це наділяє ЗМІ як ціле неймовірно великою владою, яка пронизує всю нашу планету. Тому те, що насправді «працює», – це не «Відеократія», а злиття воєдино всіх ЗМІ «*media-fusion*»» [24].

Е. Тоффлер, окрім феномену «злиття» («*fusion*»), вводить також поняття «поширення» («*diffusion*»), підкреслюючи, що сьогодні жоден куточок світу не може бути ізольований від інших. Інформація безперешкодно проникає навіть через найщільніше закриті кордони, медіа відіграють важливу роль у сучасних

революційних стратегіях, що підтверджується численними прикладами мобілізації через медіа.

Таким чином, Е. Тоффлер бачив у медіа не тільки інструменти передачі інформації, але й потужні рушії змін у суспільстві, здатні трансформувати як індивідуальне сприйняття світу, так і глобальні соціальні процеси.

М. Кастельс, продовжуючи ідеї Е. Тоффлера, вважає, що в 1990-х рр. нові технології значно змінили світ медіа і при цьому вирішальним стало значне збільшення числа телевізійних каналів і як наслідок обмеження державного контролю з боку влади. Таким чином, згідно з дослідженнями М. Кастельса розвиток інформаційних технологій змінив соціальні структури, збільшив можливості для комунікації і участі в політичних процесах, але водночас це створило нові соціальні та економічні виклики, зокрема питання доступу до інформації та контролю за нею.

Багато сучасних дослідників продовжують ідеї М. Кастельса, порівнюючи переваги інтернету, які сприяють розвитку демократичного світогляду та активній участі у суспільному житті громадян, з традиційними медіа.

Отже, проаналізувавши роботи вищезазначених дослідників можна зробити висновок, що медіа – це не лише засіб комунікації, але й потужний інструмент впливу на соціальні, політичні та культурні процеси в суспільстві.

Сучасні масові комунікації мають такі особливості: глобалізація та зростаюча взаємозалежність інформаційних просторів; збільшення можливостей для обміну інформацією в двосторонньому та багатосторонньому форматах призводить до зміни структури традиційних медіа з централізованої на більш розподілену, де є кілька центрів впливу; швидке розширення кількості нових медіа та їхніх можливостей; посилення індивідуалізації інформації, збільшення її швидкості, цілеспрямованості та масштабу поширення; перетворення соціальної реальності на віртуальну через медіа; зростання можливостей медіа для маніпуляцій та мобілізації аудиторії.

Отже, медіа є важливим компонентом інформаційного суспільства, який має вплив на всі сфери життя людини. Водночас, у рекомендаціях Парламентської асамблеї Ради Європи зазначено: «було б неправильно, виходячи з важливості цієї ролі, зробити висновок про те, що ЗМІ дійсно репрезентують громадську думку, або про те, що вони мають взяти на себе конкретні функції органів державної влади чи її установ освітнього або культурного характеру. Це призвело б до перетворення ЗМІ на владу або антивладу (медіократію). Робота, яку виконують ЗМІ, це одна з форм посередництва й надання інформаційних послуг, а права, які мають ЗМІ в зв'язку зі свободою інформації, залежать від одержувачів (цих послуг), тобто громадян» [25]. Тому важливою є ефективна державна політика у сфері інформаційної політики для здійснення контролю за діяльністю медіа як з боку держави, так і громадянського суспільства.

1.3. Медіа як необхідний елемент забезпечення інформаційної безпеки держави

У сучасному світі основним стратегічним ресурсом, який визначає економічну та оборонну силу країни, є інформація та інформаційні технології. Вони мають вирішальне значення для всіх сфер суспільного життя. Недостатній захист інформаційних ресурсів може призвести до втрати важливої політичної, економічної, наукової, військової та іншої інформації. Тому основними стратегічними завданнями кожної країни є подолання глобальних та регіональних інформаційних конфліктів, захист від негативного комунікаційного впливу, протистояння національним інформаційним загрозам і забезпечення інформаційної безпеки.

Забезпечення інформаційної незалежності та ефективного функціонування системи інформаційної безпеки є важливим завданням й для

України, оскільки сьогодні наша країна стала ціллю агресивного інформаційного впливу з боку російської федерації.

Актуальність проблеми забезпечення інформаційної безпеки зумовлена й потребою ухвалення ефективних і відповідних політичним завданням управлінських рішень. По перше, залежність суспільства від інформації та інформаційних технологій стає ключовим аспектом його розвитку. Володіння точними та своєчасними даними є важливим фактором для ефективного ухвалення управлінських рішень на державному та місцевому рівнях. Тому інформація стає стратегічним ресурсом і потребує особливої уваги не лише щодо її накопичення, а й захисту. Якість функціонування інформаційної сфери та правове регулювання в цій галузі визначають рівень розвитку країни.

По друге, інформаційна безпека, як захищеність інтересів особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері, впливає на всі аспекти безпеки країни: політичну, економічну, оборонну тощо. Розвиток інформаційних технологій змінює усі сфери життя людини.

По третє, забезпечення інформаційної безпеки тісно пов'язане з технологічною безпекою країни. Важливим є також питання балансу між медіа та засобами несанкціонованого доступу до них, з урахуванням важливості і секретності даних, а також соціально-економічної та політичної ситуації в країні.

У сучасному світі інформаційні війни стали важливим інструментом досягнення політичних цілей поряд з економічними, військовими та соціальними засобами, а іноді навіть мають більшу вагу. Одним з основних елементів таких війн є пропаганда, яка допомагає державі-агресору реалізовувати експансіоністську стратегію через вплив на громадську думку, спотворення фактів, поширення фальшивої інформації та матеріалів, що сприяють розпалюванню ворожнечі між народами чи державами.

Існують ефективні методи реагування на інформаційні загрози, які допомагають захистити національний інформаційний простір від зовнішніх ризиків. Оскільки, Україна перебуває в стані гібридної війни, на неї

здійснюються як традиційні військові напади, так і інформаційні атаки. Одним з ключових інструментів в інформаційній війні є медіа.

Сьогодні медіа не лише відображають суспільно-політичні процеси, але й формують громадську думку, оскільки є головним джерелом інформації. Вони відіграють важливу роль у створенні інформаційного простору країни та можуть як сприяти забезпеченню інформаційної безпеки, так і становити загрозу. Тому ефективність державної політики у сфері інформаційної політики та правильний діалог між медіа, державою та суспільством визначають роль, яку медіа відіграють у інформаційному просторі.

Політична практика, зокрема й в українському суспільстві, показує, що медіа часто можуть впливати на громадську думку негативно, підсилюючи напруженість. Однак у конфліктах медіа не завжди грають лише руйнівну роль. Вони можуть застосовувати певні методи, які допомагають знизити напругу та сприяють мирному вирішенню конфліктів без значних втрат.

В Україні діяльність медіа значною мірою визначається умовами гібридної війни, коли інформаційний тиск з боку країни-агресора є надзвичайно сильним. В таких умовах роль медіа полягає у виконанні кількох важливих функцій:

- медіа повинні надавати об'єктивну і неупереджену інформацію, що ґрунтується на фактах з надійних джерел;
- медіа можуть поширювати контрпропаганду, захищаючи громадську думку від маніпуляцій з боку зовнішніх сил, таких як інші держави, політичні партії чи терористичні угруповання;
- медіа забезпечують прозорість роботи державних органів, даючи можливість суспільству контролювати дії чиновників і здійснювати демократичний контроль;
- медіа виступають як альтернативне джерело інформації до офіційних державних каналів, що сприяє забезпеченню стабільності інформаційного простору та запобігає монополії державних джерел на формування громадської думки;

- медіа є важливим інструментом для розвитку громадянської культури, моралі та поширення національних і загальнолюдських цінностей, таких як патріотизм, солідарність і гуманізм.

Сьогодні можна стверджувати, що українські медіа у тяжких умовах сьогодення виконують зазначені функції. Хоча є непоодинокі випадки того, що медіа виступають як інструменти політичної агітації та реклами, що не сприяє покращенню інформаційної безпеки та розвитку демократичних цінностей.

Якщо в демократичних країнах медіа є ключовим елементом громадянського суспільства, то в авторитарних режимах вони часто використовуються як офіційний «рупор» влади, який транслює інформацію, вигідну уряду. Яскравим прикладом цього є сучасний режим путіна в росії. «Чим жахливіша брехня, тим легше в неї вірять» – цитата нацистського пропагандиста Й. Гебельса, яка не втрачає актуальності і в наш час і у цілому відображає принципи інформаційної політики російської влади при активному використанні ресурсів медіа.

Таким чином, медіа можуть здійснювати і негативний вплив в інформаційній сфері, який полягає у поширенні недостовірної або відверто неправдивої інформації; розповсюдженні матеріалів, що призводять до розпалювання внутрішньої політичної ворожнечі в країні, порушення конституційного ладу, посягання на безпеку держави; використання медіа як засобу маніпулювання громадською думкою, поширення пропаганди, встановлення цензури та інші.

Отож, у сучасних умовах медіа можуть бути як інструментом інформаційної війни, так і важливим елементом захисту інформаційного простору. У першому випадку вони виконують роль антипропаганди та просвітницької діяльності, сприяючи інформаційній безпеці держави. У другому випадку медіа служать для реалізації агресивної пропаганди з політичними цілями.

Висновки до Розділу 1

Теоретичний аналіз державної політики у сфері розвитку медіа показує, що ефективна медіаполітика є важливим інструментом забезпечення інформаційної безпеки, розвитку демократії та підтримки соціальної стабільності. Вона повинна базуватися на принципах свободи медіа, їхньої незалежності, відповідальності та інклюзивності, а також враховувати нові виклики, що постають у зв'язку з глобалізацією та цифровими технологіями.

Проаналізувавши сутність та основні напрями державної інформаційної політики та медіаполітики можна зробити висновки, що це важливі складові стратегічного управління інформаційними процесами в країні. Вони визначають напрями розвитку інформаційних систем, забезпечення доступу до інформації, захисту прав громадян на свободу вираження думок і конфіденційність. Серед основних напрямів державної політики – підтримка інформаційної безпеки, розвиток медіаінфраструктури, інтеграція країни в міжнародні інформаційні мережі та боротьба з дезінформацією. Створення ефективної медіаполітики сприяє розвитку здорового медіасередовища, що відповідає етичним стандартам і сприяє формуванню демократичного суспільства.

Щодо ролі медіа в інформаційному суспільстві з огляду теоретичного аспекту, то вони займають центральне місце, оскільки є не лише основними каналами для поширення інформації, але й активно впливають на формування громадської думки, політичних процесів та культурних орієнтирів. Медіа сприяють формуванню інформаційного середовища, яке може бути як чинником прогресу, так і джерелом загроз для стабільності суспільства.

Медіа як необхідний елемент забезпечення інформаційної безпеки відіграють важливу роль, бо є не лише носіями та каналами передачі інформації, а й інструментами, через які поширюються загрози, такі як дезінформація, фейкові новини та кіберзагрози. Однак медіа можуть бути і потужним інструментом для захисту від таких загроз через інформаційну грамотність, освіту та оперативне реагування на кризові ситуації. Для забезпечення

ефективної інформаційної безпеки необхідно розвивати стратегії щодо моніторингу, регулювання та управління медіаконтентом.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ РОЗВИТКУ МЕДІА

2.1. Законодавчі та інституційні основи державної політики в інформаційній сфері

На сьогодні Україна має досить розвинуту законодавчу базу, що регулює інформаційну та медіасфери.

Основні принципи правового забезпечення функціонування медіа закріплені в Конституції України [1], яка є Основним Законом України, і її положення мають прямий юридичний ефект. У ст. 15 зазначається, що «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена» [1]. Згідно зі ст. 34 «...кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1]. Однак, у тій же статті зазначено, що «... здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1]. Ст. 64 декларує, що «В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень» [1]. Також Основним Законом визначено принципи створення медіа, повноваження Верховної Ради України та Президента України у сфері телерадіокомунікацій.

Указом Президента України від 14.09.2020 № 392 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» [26], відповідно до якої «...пріоритетами національних інтересів України та забезпечення національної безпеки є: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейська і євроатлантична інтеграція» [26]. Стратегія національної безпеки стала основою для розроблення таких важливих для інформаційної сфери документів як Стратегії кібербезпеки України та Стратегії інформаційної безпеки України.

Указом Президента України від 26.08.2021 № 447/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію кібербезпеки України», у якій зазначено, що «Забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Реалізація зазначеного пріоритету буде здійснюватися шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі» [27]. Проаналізувавши Стратегію, основними напрямками державної політики у сфері кібербезпеки є: протидія кіберзагрозам, зокрема з боку Росії, яка веде гібридну війну проти України; боротьба з розвідувальною та підривною діяльністю; забезпечення захисту електронних комунікацій та персональних даних; адаптація до змін у безпековому середовищі.

Указом Президента України від 28.12.2021 № 685/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію інформаційної безпеки» [28], де визначено, що «...інформаційна безпека України – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і

свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існуюча ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [28]. Стратегія встановлює такі цілі:

- протидія дезінформації та інформаційним атакам, зокрема з боку агресора;
- сприяння розвитку української культури й національної ідентичності;
- підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності;
- забезпечення права на інформацію, свободи слова, захист приватного життя та прав журналістів.

У грудні 2022 р. прийнято Закон України «Про медіа» [23], який замінив Закон України «Про засоби масової інформації». Цей закон спрямований на регулювання медійної сфери в Україні, його норми відповідають європейським стандартам, оскільки його схвалення було одним з етапів на шляху до вступу України до Європейського Союзу. Голова Верховної Ради України при ухваленні Закону так і зазначив, що це «євроінтеграційний законопроект». Основною метою прийняття Закону було створення правових засад для ефективного функціонування медіа в умовах сучасних викликів, забезпечення свободи слова, захисту прав журналістів та громадян, а також гарантування прозорості та етичних стандартів у медіасфері. Основними характеристиками закону є:

- забезпечення свободи слова та прав журналістів;
- регулювання діяльності медіа, тобто чітке визначення правил функціонування медіаорганізацій, зокрема щодо ліцензування, акредитації журналістів, вимог до контенту, правил мовлення та діяльності в інтернет-просторі;

- забезпечення рівності доступу до медіа для різних груп населення, включаючи національні меншини, людей з інвалідністю, а також сприяє розповсюдженню культурних та мовних різноманітностей;

- протидія дезінформації та маніпуляціям;

- регулювання цифрових медіа та інтернету (визначені вимоги до онлайн-контенту, а також до інтернет-платформ щодо обробки даних користувачів та захисту приватності);

- підвищення медіаграмотності населення, навчання людей навичкам критичного сприйняття медійного контенту, боротьбу з маніпуляціями та дезінформацією;

- закріплення етичних стандартів, що включає об'єктивність, збалансованість та достовірність медіа-контенту, а також відповідальність медіа за поширення неправдивої або шкідливої інформації;

- встановлення прав і обов'язків медіа.

Загалом, Закон України «Про медіа» має на меті забезпечити функціонування вільної та відповідальної медіа-сфери в Україні, що відповідає міжнародним стандартам свободи слова і сприяє розвитку демократичного суспільства.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України був прийнятий Закон України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [29], який має прямий вплив на журналістську діяльність, а воєнні дії змушують журналістів вдаватися до самоцензури. Воєнний стан надає органам влади розширені повноваження в регулюванні діяльності медіа з метою задоволення військових потреб і проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед військових та населення на всіх рівнях.

Окрім цього, законодавство в інформаційній сфері та у сфері регулювання діяльності медіа складається з низки інших законів України, серед яких: «Про інформацію» [22], «Про електронні комунікації» [30], «Про забезпечення

функціонування української мови як державної» [31], «Про кінематографію» [32], «Про рекламу» [33], «Про суспільні медіа України» [34], «Про систему іномовлення України» [35], «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» [36], «Про доступ до публічної інформації» [37], «Про захист персональних даних» [38], «Про захист суспільної моралі» [39], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [40], «Про авторське право і суміжні права» [41], «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [42], «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [43] тощо, а також постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України та міжнародних договорів, що регулюють діяльність у сфері медіа, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У системі виконавчих органів влади в Україні за інформаційну сферу відповідають Міністерство культури та інформаційної політики з підпорядкованим Державним комітетом телебачення та радіомовлення України, Міністерство цифрової трансформації України з підпорядкованою Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації. Крім цього, безпосередній вплив мають Рада національної безпеки і оборони України, Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, Державне агентство з питань кіно. Також існує орган зі спеціальним статусом – Національна рада з питань телебачення та радіомовлення, відповідно до Закону України «Про медіа» це «незалежний постійно діючий колегіальний державний орган, що діє на підставі Конституції України, Закону «Про медіа» та інших законів України і здійснює державне регулювання, нагляд та контроль у сфері медіа» [23].

У Верховній Раді України діють комітети, які частково відповідають за державну політику у сфері медіа, це, зокрема комітети з гуманітарної та інформаційної політики; з питань свободи слова; з цифрової трансформації; з

прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України; з національних меншин і міжнаціональних відносин.

У сучасних реаліях воєнного стану в Україні правове регулювання медійної діяльності полягає у встановленні балансу між свободою слова, правом на отримання інформації та забезпеченням національної безпеки. Тому важливо недопустити поширення дезінформації, спричинення паніки в суспільстві чи підтримки ворожої пропаганди і саме для цього встановлюються спеціальні правові обмеження та вимоги до роботи медіа. Одночасно важливо враховувати, що такі обмеження повинні бути пропорційними і не призводити до надмірного обмеження свободи слова. Надмірне регулювання може спричинити зворотний ефект, знизивши довіру до офіційних джерел і сприяючи поширенню чуток та недостовірної інформації.

Отже, правове регулювання медійної діяльності для забезпечення інформаційної безпеки України під час воєнного стану є складним процесом, що вимагає знаходження балансу між необхідністю захисту національної безпеки та збереженням основних прав і свобод людини. Головним завданням у цьому контексті є створення умов, за яких інформаційна безпека буде гарантована, а громадяни матимуть доступ до об'єктивної, перевіреної та своєчасної інформації.

2.2. Чинники впливу на інформаційну безпеку України в умовах війни

Війна Росії проти України, яка розпочалася ще у 2014 р., та вже переросла у повномасштабне вторгнення показала, що противник активно застосовує весь спектр сучасних засобів ведення війни, в тому числі інформаційно-психологічні атаки на громадян України, пропаганду, дезінформацію, різні технології викривлення інформаційного поля, диверсійні, економічні, політичні акції, діяльність спецслужб на українській території. Ці всі фактори показали, що

російська федерація не лише вторглася в Україну, а й кинула виклик всій Європі постійно втручаючись у справи ЄС.

Пропаганда СРСР з її тоталітарною системою та боротьбою проти «загниваючого Заходу», «військових загроз НАТО» перетворилася в російський авторитаризм та сформувала новий різновид тоталітарної ідеології – рашизм, яка набула ще більш загрозливіших форм.

У процесі гібридної війни, коли використовуються різні, в тому числі нетрадиційні методи ведення бойових дій, Україна розбудовує систему інформаційної безпеки. Це необхідно для того, щоб створити умови для розвитку інформаційної сфери в країні, яка забезпечує стабільний розвиток та захищає від зовнішніх негативних впливів.

Фактично за два місяці до початку повномасштабної вторгнення Росії, 28 грудня 2021 р. Указом Президента України № 685/2021 введено в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» [28]. Тут враховано восьмирічний досвід України в умовах «гібридної війни», часткової окупації територій та збереження суверенітету в інформаційному просторі. У цьому документі визначено основні складові інформаційної безпеки.

«Забезпечення інформаційної безпеки України є однією з найважливіших функцій держави.

Стратегія інформаційної безпеки визначає актуальні виклики та загрози національній безпеці України в інформаційній сфері, стратегічні цілі та завдання, спрямовані на протидію таким загрозам, захист прав осіб на інформацію та захист персональних даних» [28].

Поняття «інформаційної безпеки» як складової національної системи безпеки визначено як «стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання,

використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом» [28], а поняття «інформаційна загроза» як «потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні» [28].

У документі проаналізовано «глобальні» та «національні» загрози та виклики інформаційній безпеці. До глобальних викликів і загроз відносяться:

1. Зростання «дезінформаційних кампаній»: «Глобальні дезінформаційні кампанії, що інспіруються авторитарними урядами та активістами радикальних рухів для маніпулювання свідомістю окремих людей та груп населення, стали повсякденною практикою, яка загрожує демократичному розвитку держав та міжнародній стабільності» [28].

2. Інформаційна політика російської федерації становить загрозу й для інших демократичних країн: «Спеціальні інформаційні операції Російської Федерації спрямовуються на ключові демократичні інституції (зокрема, виборчі), а спеціальні служби держави-агресора намагаються посилити внутрішні протиріччя в Україні та інших демократичних державах...» [28].

3. Підвищення впливу соцмереж в інформаційному просторі. «Розвиток інформаційного простору в умовах глобалізації та пандемія *COVID-19* зумовили посилення ролі соціальних мереж у національному та світовому інформаційному просторі, їх вплив на внутрішню і зовнішню суспільно-політичну ситуацію, стан

додержання прав і свобод людини, зокрема щодо забезпечення принципів рівності прав користувачів соціальних мереж» [28].

4. Низький рівень медіаграмотності на фоні швидкого розвитку цифрових технологій. «Значне розширення джерел доступу до інформації в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та водночас недостатнього рівня медіаграмотності (медіакультури) супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, що сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди, популярності конспірологічних теорій...» [28].

До національних викликів та загроз відносяться:

1. Вплив російської федерації як агресора на громадян України в інформаційному просторі. «Тривалий час спеціальні служби Російської Федерації проводять свої спеціальні інформаційні операції, більшість із яких спрямовані на підрив національної безпеки України, її національних інтересів, ліквідацію української державності та знищення української ідентичності, провокування проявів екстремізму, панічних настроїв у суспільстві, загострення і дестабілізацію суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в Україні» [28].

2. Домінування російської федерації в інформаційному просторі на тимчасово окупованих територіях України. «Державою-агресором застосовуються методи тотального придушення свободи слова, контролю над редакційною політикою засобів масової інформації та інших інформаційних ресурсів, що функціонують на цих територіях... Інформаційний тиск, що здійснюється державою-агресором, негативно відображається й на дітях, які проживають на тимчасово окупованих територіях, адже через свій вік вони є особливо вразливими для впливу інформаційних кампаній» [28].

3. Обмеженість ресурсів для реагування на дезінформаційні кампанії російської федерації. «...ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, не забезпечено функціонування розвиненої національної

інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України» [28].

4. Відсутність надійної системи стратегічних комунікацій.

5. Відсутність ефективного регулювання у сфері інформаційної діяльності та захисту прав журналістів. «Це перешкоджає розвитку українського медіаринку, ускладнює ведення бізнесу у цій сфері, зберігає залежність засобів масової інформації від їх власників, не забезпечує додержання професійних стандартів діяльності журналістів» [28].

6. Маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України. «...здійснюються спроби маніпуляції свідомістю громадян України шляхом поширення міфів та дезінформаційних (деструктивних) стереотипів щодо ЄС і НАТО з метою послаблення консолідації суспільства щодо зовнішньополітичного курсу України, гальмування проведення реформ, що негативно впливає на загальну суспільно-політичну ситуацію в державі» [28].

7. Не задоволення в повному обсязі інформаційних потреб громадян на місцевому рівні, зокрема через проблеми доступу до мережі «Інтернет», тому й присутня політична заангажованість від еліт, які діють на місцях.

8. Низький рівень «... інформаційної культури та медіаграмотності в суспільстві для протидії маніпулятивним та інформаційним впливам... проведення стрімких деструктивних інформаційних операцій, що зумовлює існування потенційних та реальних загроз інформаційній безпеці України» [28].

Основними результатами впровадження Стратегії мають стати захист інформаційного простору країни, належне функціонування системи стратегічних комунікацій, боротьба з незаконним контентом, підтримка інформаційної реінтеграції громадян з окупованих територій, підвищення медіакультури та медіаграмотності, зміцнення української ідентичності та інші важливі аспекти. Однак повномасштабне вторгнення російських військ на територію України

сповільнило подальшу розробку нормативно-правових актів для втілення Стратегії.

Росія своїм системним і комплексним втручанням в інформаційний простір розбалансувала його. Водночас протидія цьому з боку України не достатньо ефективна. Наприклад, заборона російських сервісів таких як «*Yandex*», «*Mail.Ru*», компаній «*Group*», «Лабораторія Касперського», «*DrWeb*», соцмереж «*ВКонтакте*», «*Однокласники*», найбільших російських телекомпаній «*ТВ Центр*», «*РБК*», «*ВГТРК*», «*НТВ-Плюс*», «*Звезда*», «*ТНТ*», «*РЕН*», «*ОТР*» тощо частково зменшила вплив пропагандистського тиску, однак технології *VPN*, орієнтовані на обслуговування користувачів, дозволяли обходити ці обмеження.

Помилковими були й рішення українських медіагруп «*1+1 media*», «*Inter Media Group*», «Медіа Групи Україна», «*StarLightMedia*» зашифрувати власне супутникове мовлення при наявності в провайдерів альтернативних програмних послуг, таких як безкоштовне супутникове та ефірне мовлення російських каналів або послуги російських ОТТ-платформ. Саме через це на значних територіях підконтрольної Україні частини Донецької та Луганської областей «продовжили домінувати пропагандистські російські федеральні та регіональні сепаратистські телеканали» [44, с. 21], а на непідконтрольній – все українське мовлення, крім супутникового, і так було недоступне з 2014 року.

Ретрансляція російських телеканалів на українських платформах мала руйнівний вплив, сприяючи поширенню антиукраїнських настроїв через національні телеканали («*112-Україна*», «*NewsOne*», «*ZIK*», «Наш», «Перший незалежний»), в анексованому інформаційному просторі та на його частотах, що використовувалися для пропаганди. Це також стосувалося віртуального й кіберпростору, різних комунікаційних каналів, включаючи політичні сили, мережу УПЦ МП, «проксі-сервери», а також вплив терористичних і кримінальних груп. В умовах гібридної війни «поєднання військових і невійськових засобів досягнення стратегічних політичних цілей призвело до

того, що кожний її елемент використовується як зброя, яка завдавала ураження різного рівня системам» [45, с. 19–20].

Так було створено основні наративи російської пропаганди про «один народ» / «Крим, Донбас і південний схід України – це Росія», «Україну, як невдалу тінь Росії» / «штучний проєкт Заходу», «народ Донбасу, який годував всю країну» / «Донбас ніхто не чує», «Майдан розпочав війну в Україні» / «громадянський конфлікт» / «агресію Києва», «націоналістичну / фашистську/ нацистську Україну», «кривавих неонацистів», «ЗСУ вбиває народ Донбасу», «8 років бомбили Донбас» / «де були 8 років, коли бомбили Донбас» тощо.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну призвело до втрати частини суверенного інформаційного поля в межах усієї території Луганської, значної частини Донецької та частково Херсонської, Миколаївської й Запорізької областей та поширення пропагандистського контенту на окуповані регіони. Через війну припинили мовлення більше 200 телерадіоорганізацій та провайдерів програмної послуги.

В умовах повномасштабної війни медігрупи «1+1 media», «*Inter Media Group*», «Медіа Групи Україна» та «*StarLightMedia*», канали «Рада» й Суспільне (НСТУ) створили спільний проєкт – єдиний інформаційний марафон, який дістав назву «Єдині новини #UАразом», що в умовах воєнного стану дало змогу почати реалізовувати на цій платформі стратегічних комунікацій єдину інформаційну політику. Марафон «Єдині новини» в цілодобовому форматі мовлення транслюється на загальнонаціональних телеканалах «1+1», «Інтер», «Україна-24» (пізніше – «Ми – Україна»), ICTV, «Рада», Суспільне, а також в ефірах регіональних і місцевих мовників. Серед сталих переваг марафону «Єдині новини» для системи інформаційної безпеки – офіційна інформація від першоджерел, її верифікація, відсутність російських наративів, проросійських політиків, воєнної цензури. І якщо для російської пропаганди та дезінформації національний телепростір з моменту початку вторгнення виявився закритим, то телеграм-канали, різні сайти та месенджери стали основними платформами для

dezінформації, фейків, втручань і фактично ведення інформаційного тероризму. Суттєві обмеження для подібної діяльності запроваджені з боку *Facebook*, *Twitter*, *YouTube*, однак це не означає повної відсутності подібного контенту.

В Україні Центр протидії дезінформації разом з Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення аналізують російський та міжнародний інформаційний простір, виявляючи пропаганду, маніпуляції, деструктивні інформаційні впливи та дезінформаційні кампанії з боку російської федерації. Сформована ними база фейків доступна державним та недержавним структурам, а транскрибовані тексти пропагандистських передач «*НТВ*», «*Вести недели с Дмитрием Киселевым*», «*Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым*» та інші передані правоохоронцям, а найбільші медіапропагандисти такі як: «*Russia Today*», «*Sputnik*», «*Rossiya RTR*»/«*RTR Planeta*», «*Rossiya 24*»/«*Russia 24*», «*TV Centre International*», «*NTV*»/«*NTV Mir*», «*REN TV*», «*Russia-1*», «*Channel One Russia*» потрапили до різних пакетів європейських санкцій.

Отже, російська пропагандистська модель, що включає системні загрози для інформаційної безпеки, поширення дезінформації, маніпуляції, втручання у внутрішні справи інших країн та медіапростір, а також реалізацію інформаційно-психологічних операцій, є частиною офіційної політики країни-агресора. Застосування всіх цих заходів в Україні призвело до окупації Криму, війни на сході країни у 2014–2022 рр. та повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Набутий Україною досвід боротьби з руйнівними наслідками таких втручань у медіапростір є важливим, а транскордонний характер явища рашизму та протидія дезінформації і загрозам залишаються пріоритетами як для нашої країни, так і для демократичного світу. Тому подальша співпраця з партнерами з ЄС та НАТО є необхідною для захисту кіберпростору, забезпечення прозорості соціальних медіа та технологічних платформ, а також для широкого використання онлайн-інструментів для аналізу даних, ефективної верифікації та швидкого нейтралізування загроз для інформаційної безпеки.

2.3. Динаміка розвитку сучасних соціальних медіа в Україні у контексті забезпечення інформаційної безпеки

На сьогодні в умовах протистояння російській федерації на фронті та інформаційному полі соціальні медіа є головним інформаційним каналом як у нашій державі, так і за її межами. Це дає можливість глобалізувати питання війни та залучити необхідні партнерства в інших країнах.

Гібридна війна в Україні призвела до глобальних перетворень в усьому світі. Сьогодні стало зрозуміло, що зростання інформаційно-комунікативних технологій є інструментом ведення гібридних воєн та загрозою національній безпеці.

Враховуючи досвід України, можна стверджувати, що питання інформаційної безпеки – це, насамперед питання безпеки національної і її базисом виступають не лише спеціалізовані державні системи, а й популярні соціальні мережі, які починають динамічно підлаштовуватися під запити користувачів саме в кризових ситуаціях. Ці медіа відзначаються стрімким зростанням попиту на новини та активно вивчають психофізичний стан людей, щоб адаптувати подальший інформаційний вплив. Тому їх варто досліджувати більш детально, враховуючи специфіку функціонування в умовах війни.

Варто відмітити, що глобальний сплеск у комунікативних процесах та розвитку соцмереж в усьому світі стався ще з початку пандемії коронавірусу. Кількість користувачів соцмереж неспинно почало зростати й охопило практично всі сфери соціально-політичного життя. Повномасштабне вторгнення російської федерації дало ще більший поштовх до застосування останніх диджитал-технологій з метою задоволення інформаційних запитів людей. Всі ці фактори актуалізували питання інформаційної безпеки як держави в цілому, так і кожного індивіда зокрема. Можливості соціальних медіа, такі як самостійне поширення новин, досягнення широкої аудиторії без значних зусиль і прямий зв'язок з онлайн-користувачами, перетворили їх на потужний інструмент

маніпуляцій і психологічного тиску. Тому, говорячи про інформаційну безпеку, важливо враховувати насамперед фізичне та психологічне здоров'я людини, її здатність до самоідентифікації та можливість робити вибір на індивідуальному, груповому й соціальному рівнях, а також потенціал для розвитку та вдосконалення особистості, спільноти та держави.

У своїх працях Н. Авер'янова зазначила, що «..інформаційна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства й держави, при якому запобігається завдання шкоди через: а) неповноту, невчасність і неправдивість інформації, що використовується; б) негативні інформаційні впливи, негативні наслідки застосування інформаційних технологій; в) несанкціоноване поширення та використання інформації; г) порушення цілісності, конфіденційності й доступності інформації» [2].

Дослідниками вивчаються два види інформаційної безпеки: інформаційно-технічна або кібербезпека та інформаційно-психологічна. Однак вивченню останньої приділяється менше уваги і це є помилкою, оскільки при застосуванні інформаційно-психологічних засобів комунікативний простір особи заповнюється штучно створеними наративами та закріпленими значеннями, які важко контролювати на рівні підсвідомості. І це є основною метою соціальних медіа. Вони здатні одночасно здійснювати як свідомий, так і підсвідомий руйнівний вплив, знецінюючи позитивні образи держави та суспільства, зокрема, «...на послаблення єдності української нації; на деструкцію української національної культури; на спростування громадянського суспільства; на руйнування власного інформаційного простору; на послаблення української держави (за допомогою регіоналізації, сепаратизації та федералізації)» [11] тощо.

Росія використовує різні методи кібервпливу, зокрема *фішинг* – несанкціонований доступ до логінів і паролів, *фармінг* – перенаправлення користувачів на фальшиві IP-адреси, SMS-шахрайство – пропозиції надіслати повідомлення на короткий номер, що в результаті призводить до зниження коштів на рахунку без відома власника, а також *кардинг* – злом серверів інтернет-

магазинів, платіжних систем і персональних комп'ютерів для крадіжки даних платіжних карток. В результаті у людей виникає спотворене сприйняття реальності, і такими людьми стає легше маніпулювати. Це є ефективним способом зламати ідеологічний захист супротивника.

На рахунок цього О. Панченко зазначає, що «в сучасному світі інноваційних технологій інформаційна безпека вже зараз є соціальним і тільки потім чисто технічним явищем. Її не можна ототожнювати лише із застосуванням спеціальних технічних засобів і методів для захисту інформації від несанкціонованого доступу, викрадення, знищення тощо» [11].

Проте є й інша сторона використання соціальних мереж, яка стала очевидною після початку повномасштабного вторгнення: це швидкий розвиток запитів користувачів і створення цілих спільнот для протидії пропаганді ворога. Акцент змістився від простого сприйняття інформації до активної участі, перевірки та аналізу даних, а також до більшого залучення українського суспільства в комунікаційні процеси, пов'язані з боротьбою за свободу та незалежність. Це, в свою чергу, зробило соціальні мережі потужним інструментом протидії загарбницькій ідеології ворога.

З точки зору інформаційної безпеки соціальні мережі набувають все більшого значення як окремий, ключовий фронт під час повномасштабної війни.

За підтримки *USAID* на замовлення громадянської мережі ОПОРА з 06 травня до 04 червня 2024 року було проведено соціологічне опитування «Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни» [46], яке засвідчило, що 73,4% українців використовують соцмережі як джерело новин. Це на 4,5% менше, ніж у 2023 році. Найпопулярніші – *Telegram* (78,1%), *YouTube* (59,5%) та *Facebook* (44,6%).

За даними опитування джерелом інформації для українців є: соцмережі – 73,4% українців (в порівнянні з 2023 роком, популярність їх знизилася на 4,5%); інтернет (без соцмереж) – майже 60%; телебачення – 42,7% (на 20% менше, ніж

торік); радіо – 22% (на 11,7% менше за рік); друковані медіа – майже 12% (майже на 6% менше порівняно з 2023 роком).

За рейтингом найпопулярніших соціальних мереж такий розподіл: *Telegram* – 78,1%; *YouTube* – 59,5%; *Facebook* – 44,6%; *Viber* – трохи більш як 42%; *Instagram* – 29,6%; *TikTok* – 26,8%; *X (Twitter)* – 7,8%.

Слід зазначити, що цей показник залишався стабільним протягом останніх трьох років. Популярність соціальних мереж в першу чергу пояснюється їх функціональними можливостями (короткі пости, мультимедійні матеріали, стрімінгові трансляції) та технічними характеристиками, які сприяють зростанню громадської активності. Сучасний розвиток цих платформ підтримує соціальну реалізацію користувачів, їх можливість для самовираження та особистісного розвитку. З початком війни люди стали не тільки споживачами новин, але й активними учасниками величезного інформаційного простору, маючи змогу створювати власний контент і ставати джерелами інформації безпосередньо з місць подій.

Аналіз показує, що читацька аудиторія *Telegram* залишилася стабільною. Це пояснюється кількома перевагами: хронологічним відображенням стрічки, простим інтерфейсом, наявністю чат-ботів, швидкістю комунікації та відсутністю значної модерації контенту з боку платформи. Однак, з іншого боку, багато експертів зазначають відсутність належних інструментів для моніторингу, оскільки неможливо отримати інформацію про адміністраторів каналів, окрім тих даних, які вони самі публічно вказують, а також немає можливості відстежувати платне чи інше неприродне просування контенту. Крім того, останнім часом виникають питання щодо анонімності *Telegram* через так звані «зливи інформації», коли на платформі публікують матеріали без розкриття джерела. Враховуючи все це, можна припустити, що наступного року ця соцмережа втратить популярність, особливо після рішення Національного координаційного центру кібербезпеки від 19 вересня 2024 р., яке забороняє використання *Telegram* на службових пристроях в державних і військових

органах України, а також на об'єктах критичної інфраструктури. Це рішення, яке набуло чинності через зростання кіберзагроз, спрямоване на захист важливих державних інформаційних ресурсів. Основною причиною заборони стало активне використання *Telegram* ворогом для проведення кібероперацій, зокрема фішингових атак, поширення шкідливого програмного забезпечення, збору даних про геолокацію користувачів і коригування ракетних ударів.

Другим за популярністю серед українців під час війни став *YouTube*, який також характеризується низьким рівнем прозорості для моніторингу. Компанія *Google*, яка володіє *YouTube*, не надає можливості ефективно контролювати політичну рекламу в Україні, що дозволяє деяким організаціям маніпулювати громадською думкою. Однак варто зазначити, що *Google* вжила кілька важливих кроків на підтримку України: а) припинила монетизацію та знизила рейтинг каналів, що поширюють дезінформацію і підтримують військові дії Росії в Україні; б) заблокувала канали російських державних медіа; в) припинила показ реклами на своїх платформах в Росії.

Починаючи з 2022 р. *Facebook* перемістився аж на третє місце, хоча у відповідь на загострення військового конфлікту в Україні *Facebook* став найбільш активною мережею, впроваджуючи спеціальні корпоративні політики. Компанія «*Meta*» (власник *Facebook*, *Instagram*, *WhatsApp*) зосередилася на покращенні захисту персональних даних українців, посилила функції для моніторингу контенту, заблокувала політичну рекламу з Росії та збільшила використання української мови на платформі.

Серед менш популярних соціальних мереж, таких як *Viber* (48%), *Instagram* (29%), *TikTok* (19,5%) та *Twitter* (8,9%), зміни у споживанні новинного контенту відстежуються важче, хоча є чіткі дані, що звернення користувачів до новин на цих платформах значно менше. Після початку повномасштабного вторгнення Росії кількість користувачів цих мереж значно зросла, зокрема у контексті отримання актуальних новин. Проте, 48% українців продовжують використовувати *Viber* для отримання новин, що є досить високим показником

для цієї мережі, зважаючи на її обмежені можливості у боротьбі з дезінформацією (аналогічна ситуація і з *Telegram*). Багато дослідників соціальних медіа вважають, що високе споживання новин у *Viber* не є оптимальним з точки зору інформаційної безпеки, оскільки мережа не має чіткої політики регулювання контенту. У *Instagram* новинами цікавиться лише 29% українців, а політика мережі щодо боротьби з дезінформацією подібна до інших соцмереж, таких як *Facebook*. Після початку війни *Instagram* став більше орієнтованим на репрезентацію, ніж на надання новин, і контент здебільшого фокусується на обгортках важливих повідомлень і закликах до допомоги постраждалим. Мережі *TikTok* і *Twitter* майже не використовуються для новин, тому приріст їхньої аудиторії в цьому контексті не спостерігається. *TikTok* переважно є розважальною платформою, тому її контент не є важливим джерелом новин. Загалом, після початку війни ці соцмережі не ввели нових обмежень на регулювання контенту, тому динаміка їхнього функціонування залишалася стабільною. Однак вони продовжують активно використовуватися для створення українського контенту.

Отже, глобальні кризи, такі як пандемія 2019–2020 рр. і військове вторгнення Росії в Україну 2022 р., підтвердили необхідність для суспільства мати доступ до актуальної інформації в режимі реального часу, 24/7. В таких умовах традиційні медіа часто мають низький рівень залученості та довіри, тоді як споживання контенту через соціальні мережі значно зростає. Це пов'язано з тим, що змінюється сама концепція контенту, до створення якого активно долучається державна політика, особливо в умовах війни. Соціальні мережі стали набагато динамічнішими, швидко реагуючи на кризові ситуації в країні.

Досвід України показує, що можливості таких платформ, як *Telegram*, *Facebook*, *YouTube*, стали вирішальними для кризових комунікацій. Ці мережі ефективно задовольняють потреби користувачів завдяки покращеному інтерфейсу, переходу до державної комунікації, моніторингу хронології новин та збільшенню обсягу україномовного контенту. Відсоток залученості

користувачів у цих мережах зріс більше ніж удвічі, змістивши фокус з простого споживання інформації на активну участь, перевірку та аналіз даних, а також на розширене медіавключення. Натомість платформи, такі як *Viber*, *Instagram*, *TikTok* і *Twitter*, мають меншу популярність та динаміку через обмежену інформативність і менший попит на новини, а також через слабший рівень верифікації інформації, що стосується безпеки. Однак ці мережі все ж активно використовуються для створення українського контенту.

З огляду на результати дослідження, доцільно продовжити наукові розвідки в сфері просування безпекових наративів через сучасні соціальні мережі, враховуючи їх динамізм і мобільність у кризових комунікаціях. Це дозволить у майбутньому більш ефективно розподіляти контент для мобілізації суспільства на протидію загарбникам, розвитку культурної дипломатії та нейтралізації інформаційних загроз у реальному часі.

Висновки до Розділу 2

Стан державної політики в сфері медіа в Україні свідчить про наявність певних проблем, зокрема в регулюванні медіапростору та у забезпеченні його незалежності. Необхідність гармонізації національних стандартів медіа з європейськими та міжнародними вимогами залишається одним з ключових завдань для досягнення стабільності медіасистеми. Медіа в Україні відіграють важливу роль у забезпеченні національної інформаційної безпеки, допомагаючи протистояти інформаційним загрозам, таким як фейкові новини, кібератаки та пропагандистські кампанії з боку агресора. Однак для підвищення ефективності цієї ролі необхідно зміцнювати співпрацю між державними органами, медіа-структурами та громадянським суспільством. Для забезпечення стійкості медіасистеми країни важливо підтримувати розвиток інфраструктури медіа, зокрема в цифровій сфері. Також необхідно створювати умови для розвитку незалежних медіа, які здатні виконувати свою роль як наглядачі за владою та ефективно протистояти інформаційним атакам.

Розвиток медіа як складової інформаційної безпеки України має значний потенціал, оскільки забезпечення якісної та достовірної інформації є ключовим фактором для збереження соціальної стабільності, розвитку демократії та протистояння зовнішнім загрозам. Створення ефективної політики медіа у цьому контексті є важливим завданням для держави.

Стан державної політики у сфері розвитку медіа в Україні безпосередньо впливає на забезпечення інформаційної безпеки країни. Для подальшого покращення ситуації необхідно зосередити увагу на удосконаленні законодавчих ініціатив, гармонізації національних стандартів медіа з європейськими та міжнародними вимогами, підтримці незалежних медіа, що сприятиме збереженню інформаційної стабільності та захисту національних інтересів в умовах сучасних викликів.

В умовах війни інформаційна безпека України стала пріоритетним завданням, оскільки росія активно використовує медіапростір для ведення інформаційних атак та маніпуляцій. Вплив зовнішнього агресора включає поширення дезінформації, пропаганди та кібератак, що спричиняє загрози для національної безпеки. Це вимагає від держави швидкої адаптації політики в медіа та посилення заходів захисту інформаційного простору.

Важливу роль у забезпеченні інформаційної безпеки відіграють сучасні соціальні медіа, оскільки вони стали основним каналом поширення інформації. Однак, їхнє зростання також несе ризики, зокрема через швидке поширення фейкових новин і дезінформації. Для забезпечення інформаційної безпеки необхідно розвивати стратегії регулювання соціальних медіа, підвищувати медіаграмотність та запроваджувати інструменти для виявлення і протидії маніпуляціям.

РОЗДІЛ 3

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Державна політика України щодо впровадження медіаграмотності

У сучасному світі швидкими темпами розвиваються інформаційно-комунікативні технології, тому людина потребує постійного перебування в інформаційному просторі. Кожного дня ми отримуємо з мережі «Інтернет» безліч інформації і важливо, щоб вона була не лише повною, але й правдивою. Саме через це потрібно володіти певними навичками і вміннями, зокрема вміння критично мислити, грамотно працювати з сучасними технологіями та бути медіаграмотними.

Часто у літературі можна зустріти поняття «медіаграмотності» та «медіаосвіти», але вони не є тотожними [48, с. 19]. В науці поняття «медіаграмотність» є результатом реалізації медіаосвіти.

Історія розвитку «медіаосвіти» у світі була досить динамічною, хоча точна дата виникнення терміну невідома. Перше згадування медіаосвіти в навчальному процесі датують 1959 р., коли видатний канадський дослідник М. Мак Луен [48, с. 19] обговорював вплив медіа. Однак термін «медіаосвіта» офіційно був використаний у 1973 р. під час засідання ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації, що стало поштовхом для подальшого розвитку цієї галузі.

Сучасні науковці по різному трактують поняття «медіаграмотність». Наприклад, канадський науковець і консультант з питань медіаграмотності К. Ворсноп (Chris Worsnop) відмічає, що «медіаграмотність – це результат медіаосвіти, вивчення медіа. Що більше ви вивчаєте медіа (за допомогою медіа), то більше ви медіаграмотні, тобто медіаграмотність – це здатність

експериментувати, інтерпретувати / аналізувати та створювати медіатексти» [48].

Такої ж думки В. Іванов, який вважає, що медіаграмотність полягає у «сукупності мотивів, знань, умінь і можливостей, що сприяють добиранню, використанню, критичному аналізу, оцінюванню, створюванню та передаванню медіатекстів різних форм, жанрів, а також аналізу складних процесів функціонування медіа в суспільстві» [49].

Європейський Парламент у Резолюції щодо медіаграмотності у цифровому світі трактує медіаграмотність як «здатність використовувати медіа в особистих цілях і без сторонньої допомоги, розуміти та критично оцінювати різноманітні аспекти медіа, уміти виділити необхідну інформацію з величезного потоку даних, класифікувати ці дані» [49].

У розроблених ЮНЕСКО документах медіаграмотність визначається як діяльність, що орієнтована на «здобуття особою навичок розуміння ролі і функцій засобів масової комунікації та інших джерел інформації в суспільстві, критична оцінка медіаконтенту, взаємодія із засобами масової комунікації для самовираження, міжкультурного діалогу, застосування навичок, включаючи навички у сфері інформаційно-комунікативних технологій, для вироблення власного контенту» [50]. Згідно з концепцією ЮНЕСКО, медійна та інформаційна грамотність включає три взаємопов'язані групи компетенцій: інформаційну грамотність, яка передбачає здатність знаходити, аналізувати та використовувати інформацію; медіаграмотність, що охоплює вміння отримувати доступ до медіа та створювати контент для самовираження і комунікації; а також технологічну або цифрову грамотність, яка передбачає здатність ефективно використовувати сучасні інформаційні технології та програмне забезпечення, враховуючи їх повний потенціал.

Таким чином, медіаграмотність охоплює набір навичок, знань та вмінь, які дозволяють розуміти, аналізувати і критично оцінювати інформацію, що

надходить через різні інформаційно-комунікаційні канали, а також створювати власний медіаконтент.

Можна виокремити такі принципи медіаграмотності:

- критичне мислення (здатність об'єктивно оцінювати та аналізувати інформацію, вміння відрізняти факти від особистих суджень, розуміти ситуацію в цілому, а також виявляти маніпуляції та приховані мотиви);

- вміння аналізувати джерела інформації (розпізнавати надійні джерела від сумнівних, оцінювати авторитетність, експертність та об'єктивність різних інформаційних джерел;

- цифрова грамотність (здатність користуватися різноманітними цифровими пристроями та програмами, готовність швидко освоювати нові технології та інструменти, знаходити та оцінювати інформацію в інтернеті, комунікувати через електронну пошту, месенджери та соціальні мережі);

- конфіденційність та безпека (вміння захищати свою інформацію в мережі «Інтернет», розуміння принципів приватності та обізнаність про потенційні ризики, ключовими аспектами яких є безпека паролів, використання двоетапної аутентифікації, обережність при завантаженні файлів, перевірка електронних листів і уникання підозрілих сайтів);

- етичність та відповідальність (розуміння важливості використання точних і об'єктивних даних, що включає усвідомлення своєї ролі у поширенні достовірної інформації та уникання поширення неправдивих відомостей);

- інформаційна гігієна (розумне використання часу в мережі «Інтернет», щоб уникнути перевантаження інформацією, усвідомлення впливу медіа на власні думки та емоції, розуміння соціальних та психологічних аспектів безпеки в соцмережах та вміння уникати інформаційного стресу та негативного впливу);

- створення медіаконтенту (вміння створювати різноманітний контент ефективно та відповідально з розумінням цільової аудиторії та дотриманням авторських прав і законодавства).

Цей перелік можна продовжувати й далі, адже медіаграмотність – це складний комплекс знань, умінь, компетенцій і навичок виконання різних видів інформаційно-комунікативної діяльності.

Зважаючи на інформаційні загрози для українців через повномасштабне вторгнення з боку російської федерації, дезінформацію та пропаганду важливою складовою державної політики є підвищення рівня медіаграмотності громадян. Це в свою чергу є запорукою національної безпеки України, збереженням її територіальної цілісності й суверенітету та національної свідомості українців.

Вважається, що розвиток медіаграмотності в Україні розпочався з проголошенням незалежності. Наприклад, у Національному університеті імені Івана Франка був створений Інститут екології масової інформації [51]. До 2010 року існувало кілька окремих проєктів та організацій, які займалися розвитком медіаграмотності. Лише 20 травня 2010 року на офіційному рівні була затверджена перша Концепція впровадження медіаосвіти в Україні, розроблена Національною академією педагогічних наук [52].

Після затвердження Концепції розпочався експериментальний етап впровадження медіаосвіти, в результаті чого були вдосконалені навчальні програми, які активно впроваджувалися в школах та вищих навчальних закладах, почали розроблятися методичні посібники, підручники та робочі зошити для учнів і студентів. Крім того, варто зазначити, що у 2016 році Концепцію медіаосвіти було оновлено, що підтверджує розвиток та вдосконалення цього процесу.

У грудні 2021 р. № 685/2021 Указом Президента України затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» [28] і серед основних стратегічних цілей у забезпеченні інформаційної безпеки України передбачено підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства: «українське суспільство повинне бути захищене від деструктивного впливу дезінформації та маніпулятивної інформації, а медіасередовище – бути соціально відповідальним

і функціонувати стабільно. За таких умов українське суспільство зможе більш ефективно протистояти державі-агресору та залишатися стійким перед широким спектром загроз, зокрема в інформаційній сфері» [28].

У документі визначено завдання, необхідні для виконання цієї цілі:

«...підготовка та проведення просвітницької кампанії з медіаграмотності, що включатиме такі компоненти, як розвиток критичного мислення, навички перевірки фактів і визначення маніпуляційних технік, ознайомлення з найпоширенішими порушеннями прав людини із застосуванням інтернет-технологій тощо;

- створення сприятливих умов для здійснення діяльності ЗМІ;

- створення сприятливих умов для підвищення рівня професійної підготовки медіафахівців;

- удосконалення законодавства у сфері реклами, зокрема щодо лібералізації норм у цій сфері та посилення відповідальності за трансляцію прихованої реклами;

- стимулювання розвитку соціально відповідального бізнесу серед засобів масової інформації» [28].

Таким чином, на рівні держави визнається важливість медіаграмотності як ключового елементу у боротьбі з реальними та потенційними інформаційними загрозами, зокрема для нейтралізації російської інформаційної агресії та забезпечення інформаційної стійкості як суспільства, так і держави в умовах гібридної війни.

Органами, які займаються впровадженням і реалізацією політики медіаграмотності в Україні є Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство освіти й науки, Міністерство цифрової трансформації.

Міністерством освіти й науки розробляються і інтегруються сучасні методи медіаосвіти в освітній процес, а також створюються відповідні навчальні матеріали і курси [53, 59].

Міністерство цифрової трансформації створило онлайн-платформу «Дія. Цифрова освіта», на якій доступні освітні серіали, подкасти та гайди на різні теми, включаючи медіаосвіту. Серед запропонованих напрямів – кібербезпека, цифрові технології, інформаційна та медійна грамотність [54, 55]. Освітні матеріали розраховані на різні групи громадян: школярів, вчителів, медичних працівників, держслужбовців, батьків і молодь. Крім того, вчителі, медичні працівники, держслужбовці та інші громадяни можуть пройти національні курси з тестуванням та отримати сертифікати по завершенню навчання.

Міністерством культури та інформаційної політики створено державний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» [56, 57, 58]. Це національний проєкт з медіаграмотності, заснований у 2021 році, щоб об'єднати зусилля держави, громадського сектору, міжнародних організацій та медіаспільноти задля покращення рівня медіаграмотності українців.

В рамках проєкту: проведено Національний тест з медіаграмотності під час Глобального тижня медіаграмотності (проведено двічі), Всеукраїнський урок єдності разом із Суспільне Мовлення, перший всеукраїнський урок з медіаграмотності у співпраці з МОН, перші клуби з медіаграмотності в регіонах – новий формат для розвитку критичного мислення дорослого населення, понад 100 лекцій та тренінгів на тему фактчекінгу та наративів російської пропаганди, видано дитячу книгу з медіаграмотності «Ніта. Ховайтесь, фейки світу» [60].

Крім того, в Україні існує низка недержавних організацій та ініціатив, діяльність яких зосереджена на дослідженні медіасередовища та розвитку медіаосвіти. Серед таких організацій можна назвати: IREX, Академію української преси, ГО «Детектор медіа», Фундацію Суспільність, Український кризовий медіацентр, «Інтерньюз-Україна», Інститут масової інформації, Могилянську школу журналістики, Центр демократії та верховенства права, Раду міжнародних наукових досліджень та обмінів, науково-популярний журнал

«Куншт», онлайн-платформи EdEra та Prometheus, а також ініціативи з перевірки інформації, такі як StopFake, «По той бік новин», VoxCheck та інші.

Перший масштабний проєкт для старшого покоління з медіаграмотності – «Програма медіаграмотності для громадян» [61], створили у 2015 р. організації Академія української преси, IREX та StopFake. Також з метою посилення стійкості до дезінформації та маніпуляції було розроблена програма «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» [62].

В Україні функціонують державні органи, а також неурядові та громадські організації, які активно працюють над розвитком медіаосвіти та співпрацюють для підвищення медіаграмотності серед населення. Одним із прикладів такої співпраці є партнерство міжнародної організації IREX з Міністерством освіти та науки, в результаті якого була створена програма «Learn to Discern in Education» з метою розвитку критичного мислення та навичок споживання інформації, а також інтеграції цих навичок у навчальні програми середніх шкіл.

У квітні 2023 р. Київський молодіжний центр у співпраці з громадською організацією «Детектор медіа» організували денний інтенсив на тему «Наука медіаграмотності та критичного мислення» з метою ознайомлення громадян з основами фактчекінгу, методами боротьби з маніпуляціями та фейковими новинами [63].

Крім цього, ГО «Детектор медіа» презентував результати щорічного кількісного дослідження «Індекс медіаграмотності української аудиторії». Його було проведено вже вчетверте наприкінці 2023 – на початку 2024 р. Це дослідження дає можливість зрозуміти як на медіаграмотність українців впливає другий рік війни з російською федерацією.

За результатами дослідження медіаграмотність українців наразі становить: 14% населення має високий рівень медіаграмотності; 62% – вищий за середній рівень; 21% – нижчий за середній; 3% – низький рівень.

Якщо переглянути попередні результати дослідження, то можна зробити висновки, що в порівнянні з 2023 р. частка аудиторії з показником вище

середнього знизилася, значне зростання медіаграмотності припадає на 2022 р. через початок повномасштабного вторгнення. Очікувано, рівень медіаграмотності був вищим серед молоді віком 18–25 рр. Крім того, прослідковується, що чим нижчий освітній рівень, тим менший рівень медіаграмотності.

Таким чином, українське суспільство в цілому має досить високий рівень медіаграмотності. Однак, враховуючи гібридну інформаційну агресію з боку росії, як на державному, так і на громадському рівні потрібно вжити додаткових заходів для підвищення медіаграмотності та медіаосвіченості, які є важливою складовою стратегії національної безпеки. Зокрема, особливу увагу слід приділяти розробці програм для молоді, оскільки саме вона є найбільшим споживачем медіа-контенту і володіє гнучкою політичною свідомістю та високим протестним потенціалом. Цей потенціал може бути використаний росією через інформаційні кампанії та психологічні операції з метою підриву довіри до влади, створення соціальної напруги, дестабілізації ситуації в країні і заохочення участі громадян у протестах та акціях непокорі.

Отже, перед Україною стоять серйозні виклики щодо збереження своєї державності, територіальної цілісності та політичної стабільності. Інформаційна складова російської агресії вимагає впровадження комплексних заходів для протидії деструктивним інформаційним впливам, характерним для гібридної війни. Розробка та реалізація системної, збалансованої політики, спрямованої на формування у громадян високого рівня медійної та інформаційної грамотності, а також на розвиток медіакультури та медіаосвіченості, є ключовими для ефективної боротьби з гібридними загрозами з боку Росії. Це також відкриває нові перспективи для подальших наукових досліджень у цій сфері.

2.4. Удосконалення державної політики у сфері розвитку медіа як чинника забезпечення інформаційної безпеки України

Залучення міжнародного та європейського досвіду при розбудові національної системи інформаційного захисту дозволить уникнути повторення помилок минулого та перейняти корисні практики країн із високим рівнем інформатизації, які вже стикалися з проблемами, подібними до тих, з якими наразі стикається наша держава. Відповідний досвід можна перейняти у США, Канаді, країнах ЄС.

У демократичній державі основною метою інформаційної політики повинно бути забезпечення прав і свобод у сфері інформації та діяльності медіа, а також підтримка їх незалежності в межах закону. Тому держава має встановити правову рівновагу, яка забезпечить баланс між правами та свободами у інформаційній діяльності та необхідними обмеженнями, що відповідають інтересам національної безпеки та захисту прав інших учасників інформаційного простору України.

Для формування державної інформаційної політики важливим є інформаційна відкритість державної влади як один із важливих засобів досягнення суспільної злагоди, формування громадянського суспільства.

Функції державної інформаційної політики повинні бути спрямовані на:

1. Забезпечення інформаційної підтримки внутрішньої та зовнішньої політики держави, а також напрямів її розвитку. Для цього доцільно залучати широке коло державних діячів, політиків, науковців та спеціалістів.

2. Наповнення національного інформаційного простору високоякісним контентом, який стане важливим інструментом впливу на формування громадської та індивідуальної свідомості, а також сприятиме розвитку громадянського суспільства.

3. Розвиток національних інформаційних ресурсів (економічних, науково-технічних, оборонних тощо) і їх ефективне використання для соціально-

економічного прогресу та посилення національної безпеки, а також для співпраці на міжнародному рівні.

4. Створення та розвиток інфраструктури національного інформаційного простору, зокрема національного сегмента мережі «Інтернет». Це повинна забезпечити держава через відповідні органи влади згідно з Конституцією та законодавством України, а приватні структури можуть брати участь згідно з встановленими правилами.

5. Усунення відставання українського законодавства від швидких змін у сфері інформаційного суспільства, зокрема в частині правового регулювання інформації, використання національних інформаційних ресурсів, запобігання поширенню шкідливої або незаконної інформації через мережу «Інтернет», підтримки власної індустрії інформаційних технологій та розвитку електронного документообігу.

6. Створення єдиної системи охорони та технічного захисту інформації з обмеженим доступом, а також усунення проблем, пов'язаних з неефективним функціонуванням державних органів у цій сфері. На сьогодні в Україні є система охорони державної таємниці, але питання захисту іншої інформації обмеженого доступу ще потребує врегулювання.

Інформаційна безпека має бути важливим принципом, на якому базуватимуться інформаційні складові таких сфер підтримки нацбезпеки як нормативно-правовий, організаційно-технічний, інституційний, фінансово-економічний, інформаційний.

Якщо розглядати перспективні шляхи покращення нормативно-правової бази для реалізації державної політики інформаційної безпеки в Україні варто зауважити, що існує певний вплив міжнародного досвіду на те, як формується національне законодавство і як створюється дієвий механізм інформаційного захисту. Коли формувалася державна інформаційна політика і відбувалося її втілення в українській законодавчій базі, з'явилася проблема з тим, як гармонізувати його інституцію міжнародного інформаційного права з

міжнародними інформаційними правами інших держав та нормативами у міждержавному інформаційному праві (що прописаний у міжнародних угодах, конвенціях, деклараціях тощо), враховуючи звичаєве міжнародне право і його принципи (провідні складові: публічний і приватний). Зараз можна констатувати, що в межах міжнародного права відбувається активне формування його інституції – міжнародного інформаційного права, що поширюється на світову (глобальну) інформаційну цивілізацію, у якому відображається глобальна інформаційна інфраструктура у своєму формуванні.

Деякі теоретики та практики, які займаються правовим регулюванням інформаційних відносин, пропонують безпосередньо перенести поняття, категорії та норми інформаційного права інших країн до національного законодавства України без достатньої системної порівняльної аналітики. Однак, при створенні законодавства не слід безпідставно копіювати зарубіжний досвід. Гармонізація може бути здійснена лише за умови внесення нових елементів у вже існуючі форми правової нормативної бази. До слова, саме так роблять цивілізовані країни, які раніше почали формувати правове інформаційне суспільство у межах, встановлених глобальною інформаційною цивілізацією. Ці процеси сприяють неодмінному підвищенню зацікавленості в теоретичному осмисленні особливого соціально-політичного характеру, притаманного інформаційному суспільству, і в емпіричному вивченні того, як інформаційні технології, в першу чергу Інтернет, впливає на те, як трансформуються існуючі соціально-економічні і політичні структури. Інформації у сьогоденні властивий сильний вплив на всі галузі життя не лише в окремих суспільствах і державах, але і в усьому світовому співтоваристві. Жодній сфері життєдіяльності нинішнього соціуму не вдасться функціонувати з нерозвинутою інформаційною структурою. Побутуючи в усіх сферах державної діяльності, інформація виражається в конкретній політичній, матеріальній і вартісній формі.

Одним з головних пріоритетів державної політики у сфері національної безпеки мають бути виявлення та аналіз загроз інформаційній безпеці України, а

також розробка і реалізація необхідних заходів для їх нейтралізації. Для ефективного протистояння інформаційним загрозам необхідна добре організована державна система забезпечення інформаційної безпеки, яка повинна функціонувати за умови тісної співпраці всіх державних органів, недержавних структур та громадян. Для вирішення цієї проблеми потрібно:

- розробити ефективну державну систему багаторівневого інформаційного захисту, що включатиме єдині правові норми та механізми для охорони інформаційних ресурсів, інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та прав громадян на інформацію, а також забезпечить ефективну координацію роботи державних органів;

- розробляти державну політику в галузі регіонального інформаційного захисту, а також створити відповідні організаційні структури та правову базу для її реалізації;

- посилити взаємодію регіональних структур та органів виконавчої влади для ефективного вирішення питань, пов'язаних з інформаційною безпекою.

Ще однією важливою проблемою, що стосується функціонування державної системи інформаційної безпеки України, і потребує вирішення є забезпечення прозорості роботи органів влади, які беруть участь у створенні відкритих державних інформаційних ресурсів і наданні громадянам доступу до них. Наразі відсутність цієї інформації ускладнює залучення як внутрішніх, так і міжнародних інвестицій, оскільки бізнес-структури готові інвестувати у розвиток таких ресурсів лише за умови гарантії їх належного використання.

При вдосконаленні державного інформаційного захисту в Україні потрібно зберегти баланс між демократичним і безпечним ладом і не дати створити одноосібний орган державної влади у сфері безпеки інформації, слід орієнтуватися на колективну основу, тобто зміцнення системи усіх органів держави, що створені для вирішення проблем безпеки інформації, і ні в якому разі не допустити монополізму котрогось із них.

Беручи до уваги глобалізаційні інформаційні процеси, їх інтегрування до різних сфер суспільства провідними світовими країнами приділяється посилена увага до створення та удосконалення дієвих систем захисту від кібернетичних загроз зовнішнього і внутрішнього типу. На сьогодні кіберзахист – один з пріоритетів для державної політики України.

Так, Стратегією кібербезпеки України, затвердженою Указом Президента України від 26.08.2021 № 447/2021 [27], визначено: «Забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Реалізація зазначеного пріоритету буде здійснюватися шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі» [27].

Ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [47] поняття кіберзахисту визначено як «...сукупність організаційних, правових, інженерно-технічних заходів, а також заходів криптографічного та технічного захисту інформації, спрямованих на запобігання кіберінцидентам, виявлення та захист від кібератак, ліквідацію їх наслідків, відновлення сталості і надійності функціонування комунікаційних, технологічних систем» [47].

Отже, до ключових напрямів забезпечення інформаційної безпеки України можна віднести:

- діяльність з удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази;
- ведення постійного моніторингу стану інформаційної безпеки;
- запровадження системи стандартизації, сертифікації та ліцензування в сфері інформаційної безпеки;
- покращення інформаційної інфраструктури держави з урахуванням вимог безпеки;
- модернізація освіти та підготовки фахівців у відповідності до потреб інформаційної безпеки та вимог Закону України «Про державну мову»;
- розробка і реалізація програм на різних рівнях для розвитку інформаційної безпеки, зокрема для підтримки процесу євроінтеграції України;

Основними завданнями інформаційної політики є вирішення двох основних проблем: забезпечення широкої національної підтримки євроінтеграційного курсу України, залучення широких верств населення та формування позитивного проєвропейського настрою серед громадян та поширення достовірної інформації про Україну серед урядів та громадян країн ЄС, зокрема щодо її досягнень у сфері реформ, а також створення позитивного іміджу держави.

Для ефективного втілення стратегічних цілей і завдань у сфері інформаційної безпеки важливо вдосконалити управлінський механізм інформаційної безпеки, забезпечити його необхідними ресурсами та кваліфікованими кадрами, а також удосконалити законодавство в сфері національної безпеки.

На сучасному етапі важливою складовою національної безпеки є інформаційна безпека України, яка забезпечує захист національних інтересів у інформаційній сфері. Основними завданнями цієї сфери є забезпечення ефективної взаємодії між державними структурами, громадянами та суспільством, а також визначення пріоритетів, які передбачають розробку та відновлення ключових аспектів захисту національної безпеки в інформаційній галузі. Це також включає впровадження стратегії для створення ефективної системи інформаційної безпеки, вивчення нових загроз, ліквідацію існуючих ризиків та оцінку рівня потенційних загроз і їх інтенсивності.

Основою інформаційної політики держави повинно бути забезпечення права громадян на достовірну, повну і своєчасну інформацію, свободу слова та діяльності в межах національного інформаційного простору. Важливо також запобігти будь-якому зовнішньому втручанню у зміст і організацію інформаційних процесів, за винятком випадків, визначених законом. Реалізація зазначених заходів щодо удосконалення системи інформаційної безпеки дозволить створити комплексну стратегію для ефективного вирішення проблем у цій сфері.

Висновки до Розділу 3

В Україні є як державні, так і недержавні організації, які активно співпрацюють для підвищення медіаграмотності серед населення. Окрім того, в Україні функціонують численні громадські організації, які сприяють розвитку медіаосвіти. Хоча в країні є певні механізми державного регулювання медіапростору, їх ефективність потребує вдосконалення, тому Україні варто звернути увагу на досвід інших країн. Останні зміни в законодавстві, зокрема прийняття закону «Про медіа», можна вважати позитивними. Проте, на відміну від багатьох інших країн, Україні потрібно виробити єдину стратегію розвитку медіаграмотності на рівні держави. Сучасна ситуація в Україні вимагає активного впровадження медіаосвіти для ефективного протистояння країні-агресору та захисту інформаційного простору. Важливо розуміти, що медіаосвіта та високий рівень медіаграмотності є невід'ємною частиною інформаційної безпеки України. На особистісному рівні медіаосвіта сприяє соціалізації, розвитку цифрових навичок, самовираженню, критичному мисленню та здатності протистояти дезінформації. На державному рівні – сприяє вихованню патріотизму, популяризації національних цінностей, формуванню української ідентичності та допомагає боротися на інформаційному фронті війни з агресором. На міжнародному рівні – підтримує розвиток демократії, глобалізацію та міжнародну співпрацю. Виходячи з цього, можна стверджувати, що медіаграмотність є необхідною навичкою як для громадян України, так і для всього суспільства, адже для розвинутої демократичної держави важливо, щоб її громадяни могли критично оцінювати інформацію, розпізнавати пропаганду та фейки. Також, якісна медіаосвіта є частиною глобальних цілей сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

У сукупності одержані результати дослідження дали змогу вирішити завдання щодо обґрунтування теоретичних основ та визначення напрямів удосконалення державної політики у сфері розвитку медіа як фактора забезпечення інформаційної безпеки України. Узагальнивши результати дослідження, можна сформулювати низку висновків і рекомендацій, що мають теоретичне і практичне значення.

Державна політика у сфері медіа є важливим інструментом для забезпечення інформаційної безпеки країни. Сутність та основні напрями державної інформаційної політики полягають у визначенні стратегічних завдань, які повинні забезпечити стабільність медіапростору, сприяти розвитку незалежних медіа, а також захисту громадян від дезінформації.

Роль медіа в інформаційному суспільстві є значною, адже вони виконують функцію соціалізації, формують громадську думку, впливають на політичні процеси, є каналами передачі культурних і соціальних цінностей та розширюють громадський діалог.

Медіа також є необхідним елементом забезпечення інформаційної безпеки, адже саме вони є основним джерелом інформації для громадськості і впливають на громадську думку та світогляд людей. Правильне використання медіа може сприяти об'єктивному поширенню інформації та запобіганню поширенню дезінформації і фейків. Тому важливо вдосконалювати методи роботи медіа та забезпечувати його надійність і об'єктивність.

Законодавчі та інституційні основи державної політики в інформаційній сфері є важливою умовою для розвитку медіапростору та забезпечення інформаційної безпеки. Законодавство повинно підтримувати плюралізм медіа та захищати інформаційний простір від маніпуляцій.

В умовах війни з боку росії Україна зіткнулася з численними викликами щодо збереження медіасфери та інформаційної безпеки. Вплив російської

пропаганди та інформаційних атак ставить під загрозу національну безпеку, вимагаючи від держави вдосконалення стратегій захисту медіапростору.

Динаміка розвитку соціальних медіа в Україні потребує постійного моніторингу та адаптації до нових технологій для протидії інформаційним загрозам.

Медіаграмотність як складова інформаційної безпеки
Медіаграмотність стає необхідним елементом для забезпечення інформаційної безпеки в умовах швидкого розвитку цифрових технологій. Вміння критично сприймати інформацію, розпізнавати фейки та маніпуляції є основою для забезпечення стійкості суспільства до інформаційних атак. Державна політика щодо впровадження медіаграмотності в Україні повинна сприяти розвитку відповідних освітніх програм на всіх рівнях, починаючи від школи і до університетів, з метою підвищення інформаційної компетентності населення.

Важливою складовою є удосконалення механізмів контролю та регулювання медіапростору, зокрема через розвиток державних органів, які відповідають за інформаційну політику. Вдосконалення інформаційної політики повинно орієнтуватися на зміцнення незалежності медіа, впровадження механізмів боротьби з дезінформацією та підтримку журналістської етики.

Таким чином, забезпечення інформаційної безпеки в Україні неможливе без ефективної державної медіаполітики, яка включає в себе законодавчі ініціативи, підтримку медіапрогресу, розвиток медіаграмотності серед громадян, а також постійну адаптацію до сучасних викликів інформаційного простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.09.2024).
2. Авер'янова Н., Воропаєва Т. Інформаційна безпека України: соціально-філософські аспекти. *Молодий вчений*. 2020. № 10 (86). 303 с.
3. Арістова І. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: моногр.; за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. Бандурки О. М. Харків: Вид-во ун-ту внутр. справ, 2000. 368 с.
4. Боднар І. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Mechanism of Economic Regulation*. 2014. № 1. С. 68–75.
5. Власенко Т. Медіа-дискурс у суспільстві ризику (український контекст). *Сучасне суспільство*. 2015. Вип. 1 (1). С. 11–19.
6. Волошина М. Поняття «безпека інформації» та «інформаційна безпека» в сучасному науковому просторі. *Modern Information Technologies in the Sphere of Security and Defence*. 2010. № 2 (8). С. 53–56.
7. Головка А. А. Діяльність сучасних ЗМІ в контексті інформаційної безпеки України. *Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук* (м. Ужгород, 08–09 квітня 2016 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. С. 85–87.
8. Ревізія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ: К.І.С., 2019. 99 с.
- 8а. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
9. Гурковський В. Організаційно-правові засади забезпечення інформаційно-психологічної безпеки в контексті дослідження функціонування традиційних і конвергентних медіа. *Ефективність державного управління*. 2014. № 5. С. 116–125.

10. Іванченко Ю. Сутність, головні напрями та способи державної інформаційної політики в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05ijmiru.pdf> (дата звернення: 10.09.2024).
11. Панченко О. Засоби масової інформації як джерело інформаційної безпеки. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 2 (8). С. 250–258.
12. Соломін Є. Інформаційна безпека України: від анексії до концепції через війну на сході. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Вип. 15. С. 68–72.
13. Лісовська Ю. Державна політика забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правовий аспект. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (3). С. 177–180.
14. Дібікова Ю. Інформаційна складова гібридної війни: українські реалії. *Сучасне суспільство: збірник наукових праць*. 2022. № 2 (25), С. 25–36.
15. Ільницька У. Інформаційна безпека України: сучасні виклики, загрози та механізми протидії негативним інформаційно-психологічним впливам. 2018. URL: <http://surl.li/tgyaej> (дата звернення: 10.09.2024).
16. Мотдых О. Сучасна державна інформаційна політика України у сфері масмедіа. *Український інформаційний простір*. 2022. № 2. С. 156–170.
17. Шкуренко К. Мас-медіа та політика. Частина I. Соціально-політичні аспекти існування: навчально-методичний посібник. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського. 2019. 183 с.
18. Калюжна Ю. Політична освіта студентства та молодих учених як інструмент протидії популізму в епоху глобальної віртуалізації політики. *Організаційно-управлінські підходи та зміст підвищення кваліфікації викладачів на початкових етапах академічної кар'єри*: матеріали XXVIII науково-теоретичної конференції молодих учених. Харків: НУА. 2021. С. 53–58
19. Муджирі Є. Якими соцмережами користуються українці під час війни: статистика. *speka.media*. 2022. 5 серп. URL: <http://surl.li/ухавzs> (дата звернення: 05.10.2024).

20. Снопок О. Дивимося, читаємо, слухаємо: як змінилося медіаспоживання українців в умовах повномасштабної війни. Українська правда. URL: <http://surl.li/cmhrpfq> (дата звернення: 05.10.2024).

21. Демидюк І., Байрак С. Правове регулювання діяльності медіа щодо забезпечення інформаційної безпеки України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми міжнародних відносин і регіональних досліджень: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (м. Луцьк, 1 листопада 2024 р.)* / укладачі: С. Кулик, О. Борисюк. Луцьк, Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2024. С. 88–91. URL: <http://surl.li/jxzkil> (дата звернення 08.12.2024).

22. Про інформацію: Закон України від 02.01.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

23. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

24. Тоффлер Е. Третя Хвиля /З англ. пер. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с. <http://surl.li/rgkhmo> (дата звернення: 10.10.2024).

25. Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною: Рекомендація 1722 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_612#Text (дата звернення: 10.10.2024).

26. Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

27. Про Стратегію кібербезпеки України: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

28. Про Стратегію інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 22.10.2024).

29. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

30. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

31. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

32. Про кінематографію: Закон України 13 січня 1998 року № 9/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

33. Про рекламу: Закон України 03 липня 1996 року № 270/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

34. Про суспільні медіа України: Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

35. Про систему іномовлення України: Закон України від 08 грудня 2015 року № 856-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-19#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

36. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <http://surl.li/ngfyto> (дата звернення: 21.10.2024).

37. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

38. Про захист персональних даних: Закон України від 01 червня 2010 року № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

39. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 року № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

40. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року № 539/97-ВР. URL: <http://surl.li/bdtggz> (дата звернення: 21.10.2024).

41. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. URL: <http://surl.li/ktasbw> (дата звернення: 21.10.2024).

42. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років: Закон України від 09 квітня 2015 року № 316-VIII. URL: <http://surl.li/hlvvxk> (дата звернення: 21.10.2024).

43. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09 квітня 2015 року № 317-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

44. Соломін Є. Телебачення Луганщини між війною інформаційною та повномасштабною: знищене відродження. *Образ*. 2023. Вип. 1 (41). С. 16–24.

45. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

46. Медіаспоживання українців: третій рік повномасштабної війни. ГО «ОПОРА». URL: <http://surl.li/uamcfn> (дата звернення: 21.10.2024).

47. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

48. Іванов В., Волошенюк О. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
49. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд / Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л., Іванова Т., Мірошніченко Ю. / 2-ге вид., Київ: АУП, ЦВП, 2012. 58 с.
50. ЮНЕСКО опублікувала п'ять принципів медійної та інформаційної грамотності. *Media Sapiens*. URL: <http://surl.li/bqustg> (дата звернення: 21.10.2024).
51. Історія Інституту Екології Масової Інформації. URL: <http://institutes.lnu.edu.ua/mediaeco/history/> (дата звернення: 21.10.2024).
52. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні. URL: <http://surl.li/tohbrx> (дата звернення: 21.10.2024).
53. Медіаграмотність. Сайт МОН URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mediagramotnist> (дата звернення: 21.10.2024).
54. Онлайн-курс з медіаграмотності. Освіта. Дія. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/very-verified> (дата звернення: 21.10.2024).
55. Цифрограм. Освіта. Дія. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/digigram> (дата звернення: 21.10.2024).
56. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр». URL: <https://filter.mkir.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2024).
57. Розвиток медіаграмотності в Україні. URL: <http://surl.li/ycbhfp> (дата звернення: 21.10.2024).
58. Ковтун В., «Фільтр»: «Ми перестрибнули етап інформування про медіаграмотність і перейшли відразу до навчання». *Media Sapiens*. URL: <http://surl.li/kbkevz> (дата звернення: 21.10.2024).
59. Національний тест з медіаграмотності. URL: <http://surl.li/rlvaaf> (дата звернення: 20.09.2024).
60. Портал медіаосвіта та медіаграмотність. URL: <https://medialiteracy.org.ua/> (дата звернення: 20.09.2024).

61. Проєкт «Програма медіаграмотності для громадян». Академія української преси. URL: <http://surl.li/mnbrct> (дата звернення: 21.10.2024).

62. Проєкт «вивчай та розрізняй». URL: <http://surl.li/vwxkof> (дата звернення: 21.10.2024).

63. Інтенсив з медіаграмотності. URL: <https://www.instagram.com/p/Cr3XFPntNrc/> (дата звернення: 20.10.2024).

64. Голос України, 2023. Медіаграмотність – основа інформаційної безпеки. [online] (Останнє оновлення 6 Листопад 2023) URL: <http://www.golos.com.ua/article/374808> (дата звернення: 01.10.2024).

65. Ю. Кузьменко. Де українці найчастіше читають новини – опитування ОПОРИ. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/792085-de-ukrainci-najcastise-citaut-novini-opituvanna-opori/> (дата звернення: 01.10.2024).